Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 7 • Sayı / Issue: 13 • Sayfa / Pages: 321-371

Kur'ân'ın Tercüme ve Tefsiri Konusunda Cumhuriyet Döneminin Dikkatten Kaçan Bir Siması: Tecrîd-i Sarîh Mütercim ve Şârihi Kâmil Miras

An Unnoticed Figure in the Republican Era Regarding the Translation and Interpretation of the Qur'an: Kamil Miras, the Translator and Commentator of al-Tajrid al-Sarih

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN
Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Asst. Prof., Karabük University, Faculty of Teoloji, Department of Tafsir, Karabük/Turkey.
sukrumaden@karabuk.edu.tr
orcid.org/0000-0002-7165-6299

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 10 Temmuz / July 2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 01 Eylül / September 2020
Yayın Tarihi / Published	: 15 Eylül / September 2020

Atıf Bilgisi / Cite as: Maden, Şükrü. "Kur'ân'ın Tercüme ve Tefsiri Konusunda Cumhuriyet Döneminin Dikkatten Kaçan Bir Siması: Tecrîd-i Sarîh Mütercim ve Şârihi Kâmil Miras, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Eylül 2020), 321-371. http://doi.org/10.5281/zenodo.4021463

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd

Kur'ân'ın Tercüme ve Tefsiri Konusunda Cumhuriyet Döneminin Dikkatten Kaçan Bir Siması: *Tecrîd-i Sarîh* Mütercim ve Şârihi Kâmil Miras

Öz ▸ Kur'ân'ın tefsir ve tercümesi konusunda Cumhuriyet döneminin gözden kaçan simalarından biri *Tecrîd-i Sarîh* mütercim ve şârihi olarak tanınan Kâmil Miras'tır. Miras'ın bir tefsir ve meâl çalışmasının olmaması onun bu alanlardaki katkılarının üzerinde durulmamasına neden olmuştur. Miras *Tecrîd-i-Sarîh*'in tercüme ve şerhinde ilmî bir vukûfiyetle çok sayıda âyetin meâl ve tefsirine yer vermiştir. Bu münasebetle çalışmada *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* adlı eser bağlamında Miras'ın tefsir ve meâl anlayışının temel hususiyetlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Kur'ân bütünlüğünü ve Resûlullâh'ın tefsirini esas alan Miras, âyetlerin iyice anlaşılması için nüzûl sebeplerinin incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Fıkıh âyetlerinden istihrâc edilen hükümleri sıralamış, dilbilime dayalı açıklamalar yapmıştır. Miras'ın âyetleri güncel hadiselerle ilişkilendirdiği orijinal yorumları yanında açıklamalarında millî duygularının etkisi de görülmektedir. Onun en orijinal tarafı âyet meâllerindeki özentisidir. Âyetlerin meâllerini tefsirî bir üslup ile kaleme alması, tercümelerinde mananın sahih bir şekilde anlaşılmasını öncelemesi, cümlelerden hazfedilen ibareleri tercümede göstermesi, tercihlerinin sebeplerini açıklaması bazı orijinal özelikleridir.

Anahtar Kavramlar: Tefsir, Meal, Tercüme, Şerh, Türkiye Cumhuriyeti, Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh*

An Unnoticed Figure in the Republican Era Regarding the Translation and Interpretation of the Qur'an: Kamil Miras, the Translator and Commentator of *al-Tajrid al-Sarih*

Abstract ▸ One of the figures who escaped public attention with regard to the translation and interpretation of the Qur'an in the Republican era is Kamil Miras, known as the translator and commentator of *al-Tajrīd al-Ṣarīḥ*. It may be said that since he is not the author of a tafsir or translation of the Qur'an, his contribution in these fields escaped people's notice. While translating and interpreting *Tajrid*, out of a deep insight into the Qur'an, he offers translation and interpretation for numerous verses. This study aims to determine the basic features of Miras's understanding of tafsir and translation of the Qur'an, within the context of the work titled *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* (i.e. the Translation and Commentary of *al-Tajrīd al-Ṣarīḥ*). Preferring the Prophet's tafsir where available, Miras emphasizes that the reasons for the revelation (*asbāb al-nuzūl*) should be examined in order to understand the verses thoroughly. He specified the rules inferred from the verses concerning *fiqh*, and made statements based on linguistics. In the said book, one can find some original interpretations by Miras, which he associates the verses with current events. In addition, the influence of

national feelings to his statements is visible. In our opinion, his most original aspect is his translationism. He presented the translations of the verses in an exegetical manner. Prioritizing a clear understanding of the meaning in his translations, he generally mentioned the omitted expressions in the sentences.

Keywords: Tafsir, Translation, Sharḥ, Republic of Turkey, Kamil Miras, *al-Tajrīd al-Ṣarīḥ*

Özet

Cumhuriyet döneminde Kur'ân'ın tefsir ve tercümesi ile ilgilenen simalardan biri *Tecrîd-i Sarîh* mütercim ve şârihi olarak tanınan Kâmil Miras'tır. Miras'ın bir tefsir ve meâl çalışmasının olmaması onun bu alanlardaki katkılarının fark edilmemesine neden olmuştur. Halbuki Miras *Tecrîd-i Sarîh*'in tercüme ve şerhi sırasında ilmî bir vukûfiyetle çok sayıda âyetin meâl ve tefsirine yer vermiştir. Bu münasebetle çalışmada Miras'ın en önemli eseri olan *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* merkezinde tefsir ve meâl anlayışı incelenmiş, âyetlerin tefsiri ve tercümesinde takip ettiği yöntem tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kâmil Miras (1875-1957), Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi âlimlerindendir. Beyazıd Câmii Dersiâm'ı olarak göreve başlamış, döneminin yüksek eğitim kurumlarında müderris olarak görev yapmıştır. 1916-1919 yılları arasında Huzur Dersleri muhataplığında bulunmuştur. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde çeşitli kurumların danışma kurullarında görev almış, din eğitimi ve hizmetleriyle ilgili nizamnâmelerin hazırlanmasında onun emeği geçmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde bazı ehliyetsiz ellerce Kur'ân çevirileri yayınlanmıştır. Kur'ân'ın bu hatalı çevirilerine yönelik tepkiler 1925 yılında 53 vekilin imzası ile Abdullah Azmi Efendi tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan bir önerge ile gündeme getirilmiştir. Önergede ehil bir heyet tarafından Kur'ân'ın Türkçe tercüme ve tefsiri ile başka dini eserler kaleme alınması için Diyanet İşleri Reisliği'ne bütçe tahsis edilmesi istenmiştir. Bu önergeye bağlı olarak yayınlanan çalışmalardan biri *et-Tecrîdü's-Sarîh* adlı hadis eserinin tercümesidir. Tercümeye Babanzâde Ahmed Naim Efendi başlamış ancak 3. cildi tamamladığı sırada vefat etmiştir. Tercümenin kalan 9 ciltlik kısmını Kâmil Miras tamamlamıştır. Miras hem hadislerde geçen âyetleri

tercüme etmiş hem de hadislerin şerhi sırasında pek çok âyete atıf yapmıştır. Onun bu eser içinde yer verdiği âyet meâli bin beş yüzden fazladır. Miras eserin şerh kısmında da nüzûl bağlamı, gramer ve belagat özellikleri ve taşıdığı hüküm ve öğütler açısından çok sayıda âyeti tefsir etmiştir. Bu yönüyle eser Kur'ân'ın tefsir ve tercümesi açısından zengin bir içeriğe sahiptir.

Kâmil Miras'ın Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluş yıllarında Kur'ân'ın tercümesi konusunda ortaya çıkan birtakım tartışmalar içinde adının geçtiği görülmektedir. Nitekim Büyük Millet Meclisi'nde Kur'ân'ın yetkin bir heyet tarafından tercüme edilmesi için verilen önergeyi imzalayıp destek konuşması yapanlardan biri Miras'tır. Miras Kur'ân'ın tercüme edilmesi gerektiğini savunmuş ve kendisinin de bu konuda gayret gösterdiğini belirtmiştir. Onun bu yönünün çevresindeki ilim ehli şahsiyetler tarafından da bilindiği anlaşılmaktadır. Söz gelimi Hasan Basri Çantay meâlini yayınlamadan önce Miras'tan gözden geçirmesini istemiştir. Miras da meâli incelemiş ve Çantay'ın bu eseri için takriz yazmıştır. Bununla birlikte Miras'ın Cumhuriyetin kuruluş yıllarında gündeme gelen anadilde ibadet tartışmalarına da kayıtsız kalamadığı görülmektedir. Miras, tercümenin Kur'ân'ın yerini tutamayacağını ve dolayısıyla Kur'ân'ın tercümesi ile namaz kılınamayacağını yazılarında açıkça belirtmiştir.

Kâmil Miras'ın âyet tercümelerinde tefsirî meâl tekniğinin hâkim olduğu görülmektedir. Nitekim mecliste yaptığı konuşmada da Kur'ân'ın bir takım tefsirî açıklamalarla birlikte tercüme edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Miras gerekli gördüğü izahatı ya doğrudan açıklayıcı bir ibare ile tercüme metnine ya da parantez içine veya dipnota eklemiştir. Miras âyetleri kaynak dildeki hazifleri, müphem ifadeleri, gizli özneleri ve deyimsel ifadeleri gözeterek çevirmiştir. Literal bir çeviriden ziyade hedef dilde âyetlerin doğru bir şekilde anlaşılmasını öncelemiştir. Âyetin yorumu konusunda farklı görüşlerin olması durumunda Miras tercih ettiği görüşü meâle yansıtmış, ancak dipnotta yaptığı açıklamalar ile bu tercihinin dayandığı delilleri belirtmiştir. Miras'ın Bakara sûresinin 255. âyetini ise nazım ile tercüme ettiği görülmektedir.

Kâmil Miras'ın *Tecrîd-i Sarîh*'te geçen âyetleri "izah" başlıkları altında tefsir ederken birtakım tefsir ilkelerini gözettiği söylenebilir. Âyetleri metinsel

bağlamlarını ve Kur'ân'ın bütünü içindeki konumunu dikkate alarak yorumlamıştır. Bir âyetle ilgili Resûlullâh'ın bir açıklaması olmuşsa bu tefsiri tercih etmiştir. Nüzûl sebeplerinin âyetlerin iyi anlaşılması için önemli olduğunu özellikle belirtmiştir. Âyetlerin içerdiği fıkhî hükümleri müstakil başlıklar altında sıralamıştır. Miras'ın âyetlerin tefsirinde yaygınca başvurduğu bir uygulaması dilbilimsel analizdir. Miras lafızları sarf ve lügavî açıdan izah etmiş, cümlelerin nahiv durumlarını belirtmiş, bir takım belâgat nüktelerine işaret etmiştir. Miras, Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilke ve nasihatlerin iyi anlaşılmasını mü'minlerin ahlakî, siyasî vs. eğitimi açısından önemli bulmuştur. Bu sebeple âyetlerde mündemiç olan öğüt ve umdeleri tespit etmeye çalışmıştır. Miras'ın tefsirlerinde dikkat çekici taraflardan biri güncel meselelerle âyetleri ilişkilendirmiş olmasıdır. Millî duyguları güçlü olan Miras'ın bilhassa cihadla ilgili âyetlerin yorumlarında büyük bir mücadeleden (Kurtuluş Savaşı) yeni çıkmışlığın etkisi hissedilmektedir.

Extended Summary

One of the figures concerned with the translation and interpretation of the Qur'an in the Republican period is Kamil Miras, known as the translator and commentator of *al-Tajrīd al-Ṣarīḥ*. Because Miras composed neither a tafsir nor a translation of the Qur'an, his contribution to that field escaped public attention. However, in the translation and commentary of *al-Tajrīd*, he with a deep insight into the Qur'an offers translation and interpretation for numerous verses. In this respect, this paper examines Miras's understanding of the translation and interpretation of of the Qur'an in the context of his magnum opus, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercümesi ve Şerhi* (the Translation and Commentary of *al-Tajrīd al-Ṣarīḥ*, the Abridged *Ṣahīh al-Bukhārī*), and endeavors to ascertain the method followed by him in the interpretation and translation of the verses.

Kamil Miras (1875-1957), one of the scholars who lived in the late Ottoman and the early Republican periods, initially served as the *darsiām* (lecturer) of Bayazid Mosque and worked as a teacher at higher education institutions in his era. Between 1916-1919, he attended the classes on tafsir (*Huzur dersleri*) conducted at the presence of the Ottoman sultan in the months of Ramadan as

a debater. Participated in the advisory boards of various institutions during both the Ottoman and the Republican periods, Miras contributed to the preparation of regulations regarding religious education and services.

Translations of the Qur'an were published by some incompetent hands due to the gap that appeared in the learning of religious sciences during the foundation period of the Republic. Reactions to these faulty translations of the Quran were put on the agenda in 1925 with a motion proposed to the Grand National Assembly of Turkey by Azmi Abdullah Efendi with the signatures of 53 MPs. In the motion, it was requested that a budget for the translation and interpretation of the Qur'an in Turkish and the composition of some religious works by a committee of competent scholars should be allocated to Directorate of Religious Affairs. One of the works published in accordance with this proposal is the translation of *al-Tajrīd al-Ṣarīḥ*, a hadith compilation. Its translation was initiated by Babanzade Ahmed Naim Efendi. However, when he died after finishing the first three volumes of translation, Kamil Miras undertook the translation of the remaining part that would be completed in nine volumes. Miras both translates the verses mentioned in the hadiths and refers to many verses during the interpretation of the hadiths. He provides translation of more than 1500 verses in this work. Particularly in the commentary part of the work, he interprets many verses in terms of 'the context of revelation (*nuzūl*)', the grammatical and rhetorical features, and the decree and advice contained in. In this respect, the work has a rich content in terms of the translation and interpretation of the Quran.

In the early years of the Republic of Turkey, among those who had some debates on the issue of the translation of the Qur'an was Kamil Miras as well. As a matter of fact, he was one of MPs who signed the aforementioned motion and spoke in favour it. Maintaining that the Qur'an should be translated, Miras said he had been striving in this regard. It is understood that this aspect of him was admitted by the scholars around. For instance, Hasan Basri Çantay asked Miras to review his translation of the Qur'an before publishing it. Miras thereupon reviewed the translation and wrote a foreword to it. However, it can be seen that Miras could not remain indifferent to the debates about worshiping in the

mother tongue that became a current issue during the foundation period of the Republic. He clearly stated in his articles that translation can never replace the Qur'an and thus no prayer can be performed with the translation of the Qur'an.

Examining Miras's translations of verses it can be said that the interpretative translation technique is frequently applied. As a matter of fact, in his speech in the assembly, he stated that the Qur'an should be translated together with some interpretative explanations. Miras adds the explanatory notes either directly to the translation text with an descriptive phrase, in brackets or in a footnote. While translating verses, he takes account of ellipses (*hazf*), ambiguous phrases, hidden subjects (*fāil*) and idiomatic expressions in the source language, and rather than a literal translation, prioritizes the proper understanding of the verses in the target language. When there are different opinions about the interpretation of the verse, Miras reflects the one he prefers in the translation, and informs the reader of the evidence on which his preference is based, by offering an explanation in the footnote. In addition, he translates a verse of al-Baqara (2:255) poetically.

It can be said that Miras observes certain principles of interpretation while interpreting the verses mentioned in *al-Tajrīd al-Ṣarīḥ* under the headings of "explanation". He interprets the verses taking the textual context and the entirety of Qur'an into account. If there is an explanation of the Messenger of Allah (pbuh) regarding a verse, he primarily prefers it. Miras specifically states that the reasons for the revelation are important for a thorough understanding of the verses. He listed the juristic (*fiqhī*) provisions contained within the verses under separate headings. Linguistic analysis is a practice Miras frequently uses in the interpretation of verses. He explains the words morphologically and lexically, specifies the status of the sentences in terms of syntax, and indicates some rhetoric points. According to him, a profound understanding of the Qur'anic advice and principles is essential for the education of the believers concerning morality, politics and other spheres of life. Therefore, he strives to determine the implicit advice and principles in the verses. One of the striking aspects of Miras's interpretation is that he associates the verses with current issues. The effect of the triumph in the War of Independence is perceived in his

interpretation of the verses on jihad in particular, owing to his strong national feeling.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde bazı ehliyetsiz ellerce yayınlanan Kur'ân çevirileri bir takım şikâyet ve eleştirilere konu olmuştur. Bu tepkilerde mütehassıs kimselerden oluşan bir heyetin Kur'ân'ı tercüme etmesinin bir ihtiyaç olduğuna yönelik çağrılar dile getirilmiştir.[1] Kuvvetle muhtemel bu tartışmaların etkisi ile Kur'ân'ın tercümesi meselesi 1925 yılında TBMM'de gündeme gelmiştir.[2] Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, Kur'ân-ı Kerîm'in hatalı bir şekilde Türkçeye tercüme edildiği neşirler ortaya çıktığından yakınarak uzman bir heyet tarafından Kur'ân'ın tercüme ve tefsiri ile bazı İslamî eserlerin tercümesini yapmak ve İslam dini aleyhine batıda ortaya çıkan yayınlara karşılık vermek üzere Diyanet İşleri Reisliği'ne bütçe tahsis edilmesi için 53 imzalı bir takrir/önerge sunmuştur.[3] TBMM'de bir kısım müzakerelerden sonra kabul edilen bu takrire dayanılarak Kur'ân'ın tercümesi Mehmed Âkif'e (öl. 1936),[4] tefsiri Elmalılı Hamdi Efendi'ye (öl. 1942), *et-Tecrîdü's-*

[1] Örneğin bk. [Eşref Edip], "Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi", *Sebîlür'r-Reşâd* 23/596 (10 Nisan 1340), 377-378; a.mlf., "Yeni Kur'ân Tercümesi", *Sebîlür'r-Reşâd* 24/617 (18 Eylül 1340), 289-290; Ahmed Hamdi Akseki, "Türkçe Kur'ân Nâmındaki Kitâbın Sâhibi Cemîl Saîd Bey'e", *Sebîlür'r-Reşâd*, 24/624 (6 Teşrîn-i Sânî 1340), 403-406. Bu hususta eleştiriler hakkında ayrıca bk. Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şâiri Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli* (İstanbul: Birun Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2000), 112-119; Halil Altuntaş, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 69-70, 81-86.

[2] Cündioğlu, *Bir Kur'an Şâiri Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*, 120; Altuntaş, *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi*, 70.

[3] Mehmet Bulut, *I. ve II. Dönem TBMM'de Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Dini Yayın Konularında Yapılan Müzakereler Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991), 152-159. İlgili zabıt ceridesi için bk. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre II, Altmış Birinci İctima, 21.02.1925 Cumartesi, İkinci Celse, 14/210-227, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c014/tbmm02014061.pdf (erişim 5 Ağustos 2020).

[4] Mehmed Âkif hazırladığı tercümeyi Mısır'da bırakarak teslim etmemiş, bunun üzerine Kur'ân'ın tercümesi de Elmalılı Hamdi Efendi tarafından yapılmıştır. Ancak yakın dönemde Âkif'in bu meâlinin bir kısmına ulaşıldığı iddia edilmiş ve Mehmed Âkif adına kısmî bir meâl

Sarîh[5] adlı hadis eserinin tercümesi de Babanzâde Ahmed Naim'e (öl. 1934) verilmiştir.[6] Ahmed Naim Efendi 1934 yılında *Tecrîd-i Sarîh*'in çevirisinin 3. cildi tamamlandığı sıralarda vefat edince tercüme işini Kâmil Miras (1875-1957) devralmıştır. Miras *Tecrîd-i Sarîh*'in tercüme ve şerhini 1947 yılında tamamlamıştır.[7] Eser toplamda 12 cilt halinde Diyanet İşleri Başkanlığınca basılmıştır. Eserin büyük çoğunluğunun Miras tarafından çevrildiği anlaşılmaktadır. Kâmil Miras'ın *Tecrîd-i Sarîh*'in bu tercüme ve şerhindeki hadisçiliği üzerine bazı akademik çalışmalar bulunmakla birlikte eserin onun tarafından tercüme ve şerh edilen kısmı görebildiğimiz kadarıyla Kur'ân'ın tefsir ve tercümesi açısından incelenmemiştir.[8] Eserin gerek tercüme ve gerekse şerh kısmında çok sayıda âyetin meâline ve azımsanmayacak ölçüde tefsir bilgisine yer verilmiştir. Hadis alanında bir eser olması dolayısıyla *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* adlı bu eserin gözden kaçan tefsir ve meâl yönünün Cumhuriyet dönemi tefsir ve meâl incelemeleri açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. İleride belirtileceği üzere Cumhuriyet'in ilk döneminde tercüme/meâl tartışmalarında Kâmil Miras'ın adı hep geçse de onun *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* içinde Kur'ân'ın dörtte birine tekabül edebilecek miktara ulaşan âyet meâllerini ve tefsire ilişkin açıklamalarını incelemeyi amaçlayan

yayınlanmıştır. (Recep Şentürk, "Giriş", 11-18: Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, haz. Recep Şentürk & Âsım Cüneyd Köksal (İstanbul: Mahya Yayınları, 2012) içinde.

[5] Eser *Sahîhü'l-Buhârî*'nin Zebîdî (öl. 893/1488) tarafından yapılan bir muhtasarıdır.

[6] Nesimi Yazıcı, "Miras, Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/146; Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Meal ve Tefsirin Serencamı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 9-10, 26.

[7] Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 3/331, 8/640. Miras'ın tercüme ettiği ciltlerin 1. baskıları Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı olarak İstanbul'daki Ebüzziya Matbaasında 1938-1948 yılları arasında yapılmıştır.

[8] Kâmil Miras'ın hadisçiliği hakkında yapılan akademik çalışmalar için bk. Recep Türk, *Kâmil Miras'ın Hayatı, Eserleri ve Hadisçiliği* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Hüseyin Çinar, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi Üzerine İnceleme* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

çalışmalar henüz yapılmamıştır. Dolayısıyla bu hususlarda yapılacak bir inceleme Miras'ın tefsir alanındaki ilmî alt yapısını da ortaya koyacaktır.

Kâmil Miras (Mehmed Kâmil Efendi), hem Osmanlı hem Cumhuriyet dönemi âlimlerindendir. 1875'te Afyonkarahisar'da (Karahisâr-ı sâhib) doğmuştur. Mirasoğulları olarak anılan ilim ehli bir aileye mensuptur. İlk eğitimini memleketinde gördükten sonra yüksek tahsil için İstanbul'a gelmiş, Dâru'l-Fünûn'un Ulûm-i Aliye-i Dîniyye şubesinden mezun olmuştur. Fatih Câmii dersiâmlarından Alasonyalı Hacı Ali Zeynelabidin Efendi'den (öl. 1336/1917) icazet almıştır. Ruûs imtihanını kazanınca 1907'de Beyazıd Câmii Dersiâm'ı olarak göreve başlamıştır. Miras çeşitli eğitim kurumlarında da müderrislik yapmıştır. Dâru'l-Fünûn'da, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, Sahn ve Süleymaniye medreselerinde ve Medresetü'l-İrşâd'da İslam Tarihi, Fıkıh Tarihi, Usûl-i Fıkh, Ahlak, Mantık, Kelâm, Dinler Tarihi ve Tabakât-ı Kurrâ ve Müfessirîn dersleri vermiştir. 1916-1919 yılları arasında Huzur Dersleri muhataplığında bulunmuştur. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde çeşitli kurumların danışma kurullarında görev almış, din eğitimi ve hizmetleriyle ilgili nizamnâmelerin hazırlanmasında onun emeği geçmiştir. Miras kendi kaleme aldığı çalışmalarının yanında Cessâs'ın (öl. 370/980) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı başta olmak üzere *Tefsîru İbn Abbâs, Tefsîru'l-Beyzâvî*, *Tefsîru'n-Nesefî* ve Nimetullah en-Nahcuvânî'nin (öl. 924/1514) *el-Fevâidu'l-ilâhiyye*'si gibi kadim tefsirlerin basıma hazırlanmasına da katkı sağlamıştır. Şarkiyatçılar tarafından hazırlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nin (*Encyclopedia of Islam*) Türkçeye tercüme edilmeye başlanmasından sonra bu ansiklopedideki bir takım ilmî yanlışlar ve maksatlı asılsız bilgilerin eleştirisi düşüncesiyle İzmirli İsmail Hakkı (öl. 1946), Ömer Rıza Doğrul (öl. 1952) ve Eşref Edip (öl. 1971) ile birlikte *İslâm-Türk Ansiklopedisi*'ni çıkarmıştır. Miras aynı zamanda siyasî yönüyle de öne çıkmıştır. Osmanlı döneminde üç ve Cumhuriyet döneminde bir olmak üzere toplam dört kez Afyonkarahisar mebusu olmuştur. Miras, 30 Nisan 1957'de İstanbul'da vefat etmiştir.[9]

[9] Kâmil Miras'ın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Eşref Edip, "Merhum Kâmil Miras", *Sebîlü'r-Reşâd* 10/244 (1957), 291; Veli Ertan, "Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Mütercimi Prof. Kâmil Miras", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 10/106-107 (1971), 122-125;

Bu çalışmada Miras'ın en önemli eseri olan *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* merkezinde tefsir ve meâl anlayışı incelenecek, âyetlerin tefsiri ve tercümesinde takip ettiği yöntem tespit edilmeye çalışılacaktır. Miras'ın bazı âyetlerin tefsirinde bir takım kendine mahsus yorumlar benimsemesi ve "tefsirî meâl" tekniği açısından öncü olabilecek çeviriler yapması akademik açıdan ilgiyi hak etmektedir. Diğer taraftan bu çalışma hadis şerhleri üzerinden hadis ve tefsir ilişkisine dikkat çekerek tefsir literatürü dışındaki eserlerin de tefsir birikimine sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

I. Meâl Anlayışı

Kâmil Miras'ın meâl anlayışına geçmeden önce onun Kur'ân'ın tercümesine ilgisinin *Tecrîd-i Sarîh*'in çevirisinden ibaret olmadığı belirtilmelidir. Miras Kur'ân'ın tercümesi meselesine hep kafa yormuş, ilmî hayatında yer vermiştir. Nitekim "Kur'an tercüme edilir ve edilmelidir. Ve kendim de halâ kudretim yettiği kadar tercüme etmeğe çalışıyorum." diyerek bunu açıkça ifade etmiştir.[10] Üstelik bu hususta Miras yalnız değildir. O ve döneminin ilim ehli arkadaşları beraberce Kur'ân tercümesi işine girişmişler, ancak bu müşterek çaba başlangıç aşamasında nihayete ermiştir. Miras *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*'nde yer verdiği Fâtiha sûresi tercümesinin[11] nasıl ortaya çıktığını anlatırken akim kalan bu çeviri faaliyetinden şöyle bahsetmektedir:

> Bundan hayli zaman önce bir ramazan gecesi Akif, Naim, İzmirli, Kuşadalı merhumlarla ben Kur'an tercümesi üzerinde uzun boylu görüşerek müşterek mesai ile bir tercüme yazmağa karar verdik ve aramızda şu yolda vazife ayırdık. Akifle Naim tercüme yazacaktı, biz de tefsir. Fâtihadan işe başladık. Tefsiri İzmirli merhum hemen yazmıştı. Bizim evde okuduk, beğendik. Fakat tercüme üzerinde uyuşamadık. Bir içtima daha yaptık. İmkânın en güzeli bir Fâtiha tercümesi yazdık. Bunu Buharî

Yazıcı, "Miras, Kâmil", 30/145-146; a.mlf., *Kâmil Miras'ın Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 11-81.

[10] Kâmil Miras, "Kur'an Tercümesi Hakkında: Din, Dil, Millet, Milliyet Mefhumları ve İçtimaî Faaliyetlerimizde Tezahürleri", *Sebîlü'r-Reşâd* 2/42 (1949), 260.

[11] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/16.

> Tercümesi namındaki eserimin "Tefsir-i Kur'an" bahsinin baş tarafında koydum. Fakat bunun gibi ilmi eserler taksim-i a'male gelmiyor. Bir şahsın ilmî kudretiyle vücut buluyor. Bu teşebbüs de Fâtihanın tercümesiyle hâtemeye erdi.[12]

Abdullah Azmi Bey'in ehil bir heyet tarafından Kur'ân'ın Türkçe tercüme ve tefsirinin hazırlanması maksadıyla Diyanet İşleri Reisliği'ne bütçe tahsis edilmesi için TBMM'ye verdiği önergeyi imza edenlerden birinin de Kâmil Miras olduğunu belirtmek gerekir. Miras söz konusu takririn mecliste görüşülmesi sırasında da söz alarak Abdullah Azmi Bey'i destekleyen açıklamalar yapmıştır.[13]

Miras'ın Kur'ân'ın tefsir ve tercümesine dair yetkinliğinin çevresince de mâruf olduğu anlaşılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçe görüşmeleri esnasında bir vekilin Kur'ân'ı herkesin anlayabileceği ölçüde Türkçeye çevirebilecek bir din âliminin olmamasından yakınması üzerine dönemin Diyanet İşleri Başkanı bu vekile itiraz ederek bu işi yapabilecek on ismi bir çırpıda saymıştır. Diyanet İşleri Başkanı'nın ilk aklına gelen kişi ise "Kâmil Miras" olmuştur.[14]

Cumhuriyet döneminin en önemli meâllerinden birinin sahibi Hasan Basri Çantay'ın (öl. 1964) söz konusu meâlinin birinci cildi yayınlamadan önce Kâmil Miras'ın gözden geçirmesini istemesi de Miras'ın Kur'ân meâli konusunda döneminde ilk olarak hatırlanan simalardan olduğunun başka bir kanıtı olarak sayılabilir.[15] Miras, Çantay'ın meâlini incelemiş ve değerlendirmesini Çantay'a bir mektup ile bildirmiştir. Çantay ise Miras'ın mektubunu meâlin başına takriz olarak koyma nezaketini göstermiştir. İki şahsiyet arasındaki Kur'ân meâliyle ilgili görüş alışverişi Çantay'ın bu meâlinin ikinci cildinin baskısı için de

[12] Kâmil Miras, "Kur'an Tercümesi Hakkında: Tarihî Hatıralar İlmî Hakikatler", *Sebîlü'r-Reşâd* 2/38 (1949), 208.

[13] *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi,* 14/223.

[14] Yazıcı, *Kâmil Miras'ın Hayatı ve Eserleri*, 18.

[15] Yazıcı, *Kâmil Miras'ın Hayatı ve Eserleri*, 43.

tekrarlanmıştır.[16] Miras, Çantay'a yazdığı mektupta Kur'ân tercümesine girişen kişinin başarılı olabilmesi için gerekli olan hususları şöyle belirtmektedir:

> (...) Fakat tam sadakat ve asla mutabakatla tercüme edebilmek için nazm-ı Kur'an'dan matlûb olan gaye-i Şâri'i ve şeriatı anlamak gerektir. Bu birinci şarttır. İkinci şart da mefhumları ince bir üslub-i edebî ile hassas bir kalemle eda ve îfâ etmektir. Birinci şart "Biddirâye" ve "Birrivaye" tefsirleri ve "Birrivaye" tefsirlerde "usul-i intikad"ın tasfiye ettiği haberleri "muallel" ve "müzeyyef" haberlerden ayırt edebilecek ilmî kifayeti haiz olmak gerekir.[17]

Kâmil Miras da Mehmed Âkif gibi Kur'ân'ın tercümesi işinin ne denli zor bir iş olduğunun farkındadır. Akif'in Kur'ân'ın tercümesinin zorluğuna dair sözlerini naklederken Akif'in bu mütalaasını izah için şöyle bir örnek vermiştir:

> "*İnna nahnü nezzelnezzikra ve innalehû lehâfizun*" âyetini en kudretli bir kalem şu suretle tercüme eder: "*Şüphesiz o Kur'ân'ı biz indirdik biz. Herhalde onu yine biz koruyacağız.*" Bu tercüme doğrudur. Fakat ikinci fıkranın "*Herhalde onu biz koruyacağız*" suretindeki tercümesi eksiktir. Çünkü bu cümlenin Arapça metninde dört nevi tekit vardır: 1. İnne, 2, 3. Lâm-ı ibtidâiye, 4. Cümle-i ismiye ile beraber irat edilmiş olması. Bu dört tekidin dördü de tercümede gösterilmek istenirse -tekit edatlarının mukabilleri bulunmadığı için kelime ile ifade edilerek- "*Herhalde muhakkak surette Kur'anı şüphesiz biz kat'î olarak muhafaza edeceğiz*" deriz. Bu tercüme tamamdır, eksik değildir. Fakat bunu aslı olan "*Ve inna lehü lehafizun*" vecizesi yanında gülünçtür. Bu cihetle dört tekitten üçü bırakılarak tercümede yalnız birisi gösterilmiştir.[18]

Görüldüğü üzere Kâmil Miras da her hâlükârda tercümenin Kur'ân'ın yerini tutamayacağı kanaatindedir. Çünkü ona göre Kur'ân'ın herhangi bir dile çevirisinin yapılması câiz olmakla beraber tercümeye Kur'ân denilmesine Kur'ân'ın mahiyeti ilmen müsait olmayıp Kur'ân'ın Türkçe veya Fransızca

[16] Kâmil Miras, "Takriz", 1/9-11: Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, haz. M. A. Yekta Saraç (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2005) içinde.

[17] Kâmil Miras, "Takriz", 9.

[18] Miras, "Kur'an Tercümesi Hakkında: Tarihî Hatıralar İlmî Hakikatler", 196.

tercümesine Türkçe Kur'ân ya da Fransızca Kur'ân denilmesi uygun değildir. Zira tercüme, Kur'ân'ın ilâhî bir kelâm oluşunun bütün vasıf ve şartlarını taşımamaktadır. Bu sebeple Kur'ân'ın nazmına dair bazı hükümler, tercümesi için câri değildir. Dolayısıyla Miras'a göre Kur'ân'ın tercümesi ile ibadet de câiz değildir.[19]

Kâmil Miras'ın *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* adlı eserdeki meâllerine dönecek olursak, tespitlerimize göre Miras bu eserde 1500'den fazla âyeti tercüme etmiştir. Bunların bir kısmı hadislerin içinde ve bâb unvanlarında, bir kısmı ise şerh bölümünde çeşitli vesilelerle referans olarak kullanılan âyetlerin meâlleridir. Kâmil Miras'ın âyetleri bir farkındalık içinde tercüme ettiği görülmektedir. İleride örnekleri zikredileceği üzere başta tefsirler olmak üzere kaynakları inceledikten sonra âyetlere meâl verdiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Miras "...âyetinin meâlini bildireceğiz", "âyet-i kerimenin meâli şöyledir" gibi ifadelerle "tercüme" kelimesinden daha çok "meâl" kelimesini tercih etmiştir. Miras'ın bu konuda Elmalılı Hamdi Efendi'yi izlediği söylenebilir. Zira Elmalılı'nın, Kur'ân'ın başka bir dile hakkıyla çevrilmesinin imkansızlığından ötürü tercüme yerine "meâl" kelimesinin daha uygun olacağını belirtmesinden sonra bu kavramın kullanımı yaygınlaşmıştır.[20] Miras da Kur'ân'dan yaptığı tercümeler için ekseriyetle bu sözcüğü kullanmıştır.

Kanaatimizce Kâmil Miras'ın müstakil bir Kur'ân meâli olmadığı için onun bu yönü büyük oranda örtülü kalmıştır. Halbuki onun âyet meâlleri aşağıda

[19] 1925 ve 1926 yıllarında ortaya çıkan Türkçe Namaz/İbadet meselesi 1949 yılında tekrar gündeme gelmiştir. [Dücane Cündioğlu, *Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbadet I*, (İstanbul: Kitabevi, 1999), 143-144]. Miras'ın bu yılda yayınladığı "Kur'an Tercümesi Hakkında" adlı yazı bu tartışmayla ilgili bazı göndermeler içermektedir. Miras burada Allah'ın ezelî kelamının tezahürü olan, Mushaflarda yazılı nazm-ı şerif ile yani Kur'ân'ın kendi diliyle Allah'a ibadet edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre namazda Kur'ân'ı tercümesi ile değil, kendi dili ile okumak, dini bir zarurettir. (Kâmil Miras, "Kur'an Tercümesi Hakkında: Din, Dil, Millet, Milliyet Mefhumları ve İçtimaî Faaliyetlerimizde Tezahürleri, 259-260).

[20] Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Meal ve Tefsirin Serencamı*, 28.

bahsedilecek özellikleri ile Elmalılı Hamdi Efendi ve Hasan Basri Çantay'ın halen aşılamamış olan[21] meâllerinin yanında zikredilebilecek niteliklere sahiptir.

A. Tefsirî Meâl

Kâmil Miras'ın meâl anlayışının en temel özelliği hem üslup hem de içerik bakımından tefsirî olmasıdır.[22] Miras gerek yorum farklılıkları karşısında kendi tercihini yansıtmak gerek müphem ifadelerin kastını belirtmek ve gerekse muhtelif açılardan anlamı kapalı ifadeleri izah etmek suretiyle şerh edici bir tercüme faaliyeti yürütmüştür. Esasında Miras'ın Meclis'teki 21 Şubat 1925 tarihli konuşmanın satır aralarında onun "tefsirî tercüme"yi daha isabetli bulduğunun izleri vardır. Miras, milletvekillerine hitabında Kur'ân'ın tercümesine dair hazırlanacak eserin tefsirî açıklamalar içermesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

> (...) Abdullah Azmi Beyin pek mühim işaret buyurdukları veçhile kelime kelime tercüme ihtimali yoktur. Altına tefsiri izahat vererek not ediliyor. Evvelleri biz de bu hususta imali fikir ettik. Altına böyle izahat lâzımdır. Esbabı müdellele gösterilmedikçe, Kur'anın tefsiri hatadır. Bunun için Kur'anın tercümesi hata olur. (...)[23]

Miras, Ahmed Naim Bey'in vefatından sonra *Tecrîd-i Sarîh*'in tercüme ve şerhi vazifesini devraldığında Kur'ân'ın tefsirî bir tarzda tercüme edilmesi gerektiğine dair fikrini bol bol uygulama imkânı bulmuştur. *Tecrîd-i Sarîh*'in tercüme ve şerhinde yer verdiği âyetlerin meâllerini tefsirî bir üslup ile kaleme almıştır. Miras gerekli gördüğü izahatı ise ya doğrudan açıklayıcı bir ibare ile tercüme metnine ya parantez içine veya dipnota eklemiştir. Bu durum *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* adlı bu eserin Miras tarafından yazılan kısmının hemen

[21] Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*, 73.

[22] 'Tefsirî tercüme' yahut 'tefsirî meâl' ile kaynak dildeki kelimelerin sırasına ve nazmına bağlı kalmadan mananın bazı açıklayıcı ifadelerle birlikte en anlaşılır biçimde hedef dile çevrilmesi kastedilmekte, Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesinde bu metod daha isabetli bulunmaktadır. [Hidayet Aydar, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*, (İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık, 1996), 270-271, 282].

[23] *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi,* 14/223.

tamamında açık bir şekilde görülür. Örneğin onun, "...كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ..." (el-Kasas 28/88) âyetinin felsefî ve kelâmî kavram ve kavrayışlar yardımıyla yapıldığı açık olan çevirisi, literal çevirinin dışına çıkıldığını göstermektedir: "*İmkân âlemindeki her fâni helâke mahkûmdur. Yalnız vâcibü'l-vücûd bâkîdir.*"[24]

Miras, Fetih sûresinin 1-2. âyetlerinin meâlinde de kendi tefsir tercihlerini yansıtan açıklayıcı bir üslup takip etmiştir:

> *Habîbim! Vazîfe-i nübüvvet ve risâletini hakkıyla ifa edebilmen için mâtekaddem ve mâteahhar kusurunu mağfiret etmek için Mekke'nin fethine hükmettik. O, bir fetihtir ki, onun fikrî, içtimaî, siyasî ve ahlakî haiz olduğu satvet ve ehemmiyeti pek yakında yıldırım süratiyle tevâlî edecek vekâyi' ve hadisat ile herkes tarafından görülüp bilinecek derecede açık ve âşikârdır.*[25]

Miras, "وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ" (ez-Zâriyât 51/19) âyetinin meâlinde ise "es-sâil" ve "el-mahrûm" kelimelerinin tefsirî anlamlarına yer vermiştir: "*Zenginlerin mallarında isteyen fakirin de iffetinden dolayı isteyemeyen fakirin de hakkı vardır.*"[26]

Görüldüğü üzere Miras, âyetleri lafzî olarak değil, bir takım izahât ile beraber tercüme etmektedir. Bu izahlarda ise çoğunlukla kendi tefsirî tercihlerini meâllere yansıtmaktadır. Örneğin tefsirlerde "...قَدْ جَآءَكُمْ مِنَ اللهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ" (el-Mâide 5/15) âyetindeki "nûr" kelimesi ile ne kastedildiği hususunda İslâm dini, Kur'ân ve Hz. Muhammed gibi farklı görüşler ileri sürülmüştür.[27] Miras ise bu hususdaki tercihinin "Hz. Peygamber" olduğunu

[24] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/352.

[25] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/33-34.

[26] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/286. Makale boyunca meâllerde ilgili kısımların altı dikkat çekmek amacıyla tarafımızdan çizilmiştir.

[27] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Boynukalın vd., mürâcaa: Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005), 4/186; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, nşr. es-Seyyid Abdülmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/22; Fahreddîn er-Râzî Muhammed b. Ömer b. Hüseyn, *et-Tefsîru'l-kebîr: Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 11/194.

meâlinde şöyle göstermiştir: "*Kullarım! Allah tarafından size peygamberimiz Muhammed Emîn ve Kur'ân-ı Mübîn geldi.*"[28]

Hakeza Duhân sûresinin "يَوْمَ تَأْتِي السَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ" (ed-Duhân 44/10) âyetinde bahsedilen *duman* (duhân) ile ne murad edildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre dumandan maksat müşriklerin açlıktan dolayı gözlerinin kararması, görme bozukluğu yaşamalarıdır. Zira Müşrikler Resûlullâh'a meydan okuyarak ondan Hz. Yûsuf'un kavmi gibi kendilerine bir kıtlık verilmesi için dua etmesini istemişler ve Allah da Resûlullâh'ın duasını kabul edince açlıktan, etraflarını bir duman kaplamış gibi görmüşlerdir. İkinci görüşe göre de âyette zikredilen duman, kıyamet kopmadan önce görülecek bir alamettir.[29] Miras'ın bu iki görüşten ilkini tercih ettiği anlaşılmaktadır:

> *Habîbim! Bu Kureyş zalimlerinin senin ve ashabının hakkınızda revâ gördükleri zulüm ve melânetin cezası olarak gözleri kararıp gökyüzünü duman bürümüş zannedecekleri bir günün vüruduna muntazır ol.*[30]

Miras'ın âyetleri tefsirî tarzda tercüme ederken "parantez içi" açıklamalara da çok çeşitli sebeplerle sıkça başvurduğu görülmektedir.[31] Bir örnek vermek gerekirse o, Mü'minûn sûresinin 12-14. âyetlerinde insanın yaratılış evrelerini anlatan kavramları Arapça asılları ile meâlde zikretmiş, ardından da parantez içinde anlamlarını beyan etmiştir:

> *Andolsun ki biz insanı çamurdan* (tasfiye edilmiş) *bir sülâleden* (gıda olarak insan uzviyetine temessül eden bir maddeden) *yarattık. Sonra o sülâleyi* (o insan nesline temessül eden maddeyi), *mekânetli bir karargâhta* (aldığını

[28] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/351.

[29] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî (Kahire: Hecr, 1422/2001), 21/13-14; Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 4/793-794.

[30] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/210.

[31] Parantez içi açıklamalar Kur'ân meâllerinde yaygın bir uygulama halini almıştır. Miras'ın bu hususta öncü ve başarılı bir örnek olduğu söylenebilir. Meâllerdeki parantez kullanımları hakkında bk. Zekeriya Pak, "Meâllerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlam ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/439-456.

> muhafaza eden kuvvetli ana rahminde), *nutfe* (menî içinde tohum), *kıldık. Sonra nutfeyi* (o insan tohumunu), *alaka* (yapışkan ve pıhtı bir kan halinde) *yarattık. Müteakiben o alakayı mudga* (bir çiğnem et) *haline koyduk. Arkasından mudga kemik* (insan iskeleti), *halinde yarattık. Ardı sıra bu kemik*(den iskelet)*e bir et giydirdik. Sonra bu* (bu hilkat atvârının son şekli)*ni bir başka yaratış* (olan iradesiyle, ruhuyla, bedenî cihaz ve kuvası)*yla* (ahsen-i takvimde) *bir hilkat neşeti verdik. Bu cihetle Allah, hâlik* (farz olunan)*ların fevkinde güzel yaratmakla yüceldi.*[32]

Miras parantezli tercüme uygulamasını, meâlin evvelinde âyetin önceki âyetlerle irtibatını kurmak için de kullanır. Örneğin Bakara sûresinin 37. âyetinin öncesindeki âyetlerle irtibatını sağlamak için meâle bir açıklama koymuştur:

> (Âdem ile Havvâ'nın tek ve ilk vazifesine bağlı kalmamalarından mütevellit günahlarını tövbe ve nedametle telâfi etmek yolu tâlim buyurulmuş) *bunun için Âdem rabbinden* (tövbe ve nedamet yolunu öğretir) *birtakım kelimeler telakki edip almış ve bu kelimelerle tövbekâr olmuştur. Allah da onun tövbesini kabul buyurmuştur. Allah tevvâbdır, Allah rahîmdir.*[33]

Miras, sebeb-i nüzûl bilgilerini âyetin doğru anlaşılması için gerekli görmektedir.[34] Dolayısıyla o, sadece âyetler hakkında yaptığı izahlarda değil, âyetleri tercüme ederken de âyetin nüzûl bağlamına dair parantez içinde açıklamalar yapmıştır. Örneğin Haşr sûresinin 8. âyetinde bahsedilen malların Benî Nadîr gibi Yahudi kabilelerinden alınan mallar olduğuna dair bilgiyi parantez içinde meâle eklemiştir:

> (Benî Nadîr gibi köylülerden -harbedilmeyerek- sulhan alınan emvâl ve emlâkin bir payı da) *fukara muhacirlere aittir. O muhacirler ki,* (Mekke müşriklerinin zulüm ve tazyikiyle) *memleketlerinden ve mallarından,*

[32] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/21. Meâl içindeki virgüller metnin orjinalinde parantez içindeki açıklamadan öncedir. Günümüz imlası dikkate alınarak tarafımızdan parantezin sonuna alınmıştır.

[33] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/62.

[34] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/233-234.

> *mülklerinden çıkarılmışlardır. Bu* (yoksulluğa katlanan)*lar, Allah'tan bir fazl* (yani dünyada bir geçim, âhirette sevap) *ve bir rıza ve takdir isterler ve* (hicretleriyle) *Allah'a ve resulüne yardım ederler. Bu vasıfları haiz olan muhacirler, hal ve hareketlerinde en doğru insanlardır.*[35]

Miras, parantez içi açıklamalarına âyetin yorumuna yönelik tercihlerini de eklemektedir. Söz gelimi Miras, mü'min erkeklerin müşrik kadınlarla evlenmesini yasaklayan ifadelerin yer aldığı Bakara sûresinin 221. âyetinin meâlini zikrederken "müşrik" kelimesinden sonra -âyette olmamasına rağmen- parantez içinde "ve gayri müslim" ifadesi ile Ehl-i kitap kadınların da bu yasağa dahil olduğu hususunda bir ekleme yapmıştır: "*Ey mü'minler! Müşrik* (ve gayri müslim) *kadınları da iman etmedikçe nikâh etmeyiniz!...*" (el-Bakara 2/221). Ancak Miras, âyetin meâlinden sonra bu müdahalesini izah etmiş, âyette *müşrik* kelimesinin *mü'min* mukabilinde zikredildiğini belirtmiştir. Bununla beraber Miras başlangıçtaki bu hükmün Mâide sûresinin 5. âyeti ile nesh ve tadil edilerek sonradan Ehl-i kitap kadınlarla evlenmeye izin verildiğini söylemiştir.[36]

Miras'ın parantez içi tefsirlerinden bazısında ise örnekleme yoluna gittiği görülür. Ahzâb sûresinin 59. âyetinde geçen "cilbâb" kelimesini Türkçedeki bazı kıyafet isimleri ile örneklemiştir:

> *Ey peygamberim! Kadınlarına, kızlarına, bütün mü'min kadınlarına söyle, iç libasları üzerlerine cilbâblarını* (çarşaf, çâr, ferâce, manto gibi dış ve boy libaslarını) *giysinler* (ziynetlerini göstermesinler)[37]

Kâmil Miras daha uzun açıklamalara ihtiyaç hissettiği durumlarda ise "dipnot" tekniğini kullanmıştır. Örneğin Bakara sûresinin 231. âyetinde eşlerini boşayan erkeklere yönelik uyarılar yer alır. Âyette erkeklerden boşadıkları kadınları iddet sürelerinin sonuna gelince ya mâruf şartlarda yanlarında tutmaları ya da serbest bırakmaları istenmekte, onlara zarar vermek kastıyla

[35] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/244

[36] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/185. Ayrıca bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 3/455-457.

[37] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/273.

tutup bırakmamaları ise yasaklanmaktadır. Miras, âyetin meâlinde "*...ve haklarına tecavüz etmek ve zarar vermek maksadıyla onları tutmayınız!*" ifadesinden sonra bir dipnot işareti koyarak şu açıklamayı yapmıştır:

> Boşanmış kadınlara zarar vermek maksadıyla tutmak şöyle olur: Kadın ilk talâkın iddetini bekleyip bitirirken erkek kadına müracaat edip karısıyla birleşir. Sonra bir ikinci talak vererek ikinci bir iddete kadını mecbur eder. Bu iddetin hitamına yakın yine müracaat edip birleştikten sonra üçüncü bir talâk ile üçüncü iddete mecbur eder ki âyet-i kerîmede nehyolunan izrâr bu çirkin ve zalimane harekettir.[38]

B. Nazmen Tercüme

Kur'ân âyetlerinin Türkçeye nazım olarak tercümesinin örnekleri oldukça sınırlıdır. Kur'ân'ın şiir formu ile çevirisinden genellikle uzak kalınmıştır.[39] Görebildiğimiz kadarıyla *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*'nde de bunun sadece bir örneği bulunmaktadır. O da Âyetü'l-Kürsî'nin (el-Bakara 2/255) meâlidir:

> Allah
> Yoktur cihanda hakiki mâbud
> Yalnız O vardır, (vâcibü'l-vücûd)
> O her an yaşar, zâtıyla durur
> Ne gaflet basar, ne uyku uyur
> Göklerde, yerde ne varsa O'nun
> (Hepsi Tanrı'nın bütün şüûnun)
> Şefaat etmek kimin ne haddi
> Yanında izinsiz O'nun (ebedî)
> Ehl-i şuûrun pîş ü pesini
> Bilir ne varsa O hepsini
> İnsanlar ilminden zerre kavramaz
> Meğer bildirmek dileye (biraz)

[38] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/222. Ayrıca bk. Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 6/118.

[39] Alim Yıldız, "Prof. Dr. Nusret Çam'ın 'Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meâli' Münasebetiyle Kur'an'ın Şiirle Meâli Üzerine", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/88.

Kürsîsi kucaklar gökleri, yeri
Vermez ona hiç sıklet eseri,
Bunların hıfzı. (Çünkü) O bütün
Eşyadan büyük, her şeyden üstün

Kâmil Miras, bu nazımlı tercümenin sonuna eklediği açıklamada ise günde beş kez namazlardan sonra okunması hasebiyle, bu âyetin meâlinin hafızalarda kalmasını kolaylaştırmak için vezin ile harfiyen tercümeyi seçtiğini, meâldeki parantez içi bazı ifadeleri ise vezni tamamlamak için eklediğini ifade etmiştir. Miras ayrıca harfî tercümeyi sağlamak için 6 ve 7. beyitlerin ilk mısralarında birer hece ziyade bulunduğunu hatırlatmakta, meâlin başındaki Lafzatullâh'ın tek başına okunup sonra tercümenin inşâd edilmesi gerektiğini belirtmektedir.[40] Miras'ın bu kılı kırk yaran açıklamasından anlaşıldığı üzere o, hem harfî çeviri yapmak hem vezni korumak hem de âyetin anlamını sahih olarak ifade etmek için derin bir hassasiyet göstermiştir. Şüphesiz bu; tefsir ilminde yetkin olmanın yanında şiir ve çeviri ile uzun zaman iştigal etmenin sonunda elde edilebilecek bir beceridir.

C. Âyete Dair İki Farklı Anlam İhtimalini Tek Meâlde Toplama

Kur'ân'ın pek çok âyetinin anlaşılmasında farklı yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Ancak bu farklı manalar çoğunlukla birbirlerini nakzedecek muhtevada değildir. Hatta bazı müfessirler Allah adına kesin bir söz söyleyerek âyetin anlamını tahdit etmekten uzak durmuşlar, muhtemel anlamları ısrarla zikretmeyi seçmişlerdir.[41] Kâmil Miras da *Tecrîd-i Sarîh*'teki hadisleri şerh ederken konuyla ilgili âyetlere atıf yapmakta ve pek çok kez bu âyetlerin tefsirine değinmektedir. Miras talak konusunda Buhârî'nin (öl. 256/870) ilgili bâbın unvanında zikrettiği "... اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ" (el-Bakara

[40] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/512.

[41] Tefsirdeki ihtilaflar için bk. Ferruh Kahraman, *Ulûmu'l-Kur'ân Özelinde Tefsîrde İhtilâflar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 109-189.

2/229) âyetinin meâlinde "terdîd"li[42] bir üslup kullandığını ifade etmiştir. Miras'ın âyetteki "أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ" ifadesine dair (ı) erkeğin karısını boşadıktan sonra tekrar evlilik hayatına dönmek için ona başvurmaması ve (ıı) üçüncü bir talak daha vererek karısını tamamen boşaması anlamlarında iki farklı tefsiri meâlinde bir araya topladığı görülmektedir:[43]

> (..) *Bundan sonra erkeğe düşen en medenî vazife, ya karısına müracaat edip güzel yaşamak üzere aile nizamını yeniden düzenlemek ya da hiç müracaat etmeyerek veya üçüncü bir talak vererek güzellikle ve kadını ızrâr etmeyerek bırakmaktır.*[44]

D. Mezhebî Tercihlerin Meâle Etkisi

Mezhebî âidiyetin müfessirlerin yorumlarında etkili olması sık karşılaşılan bir durumdur. Çoğunlukla müfessirler fıkhî âyetlerin tefsirinde mezhebî çizgide kalmaya çalışmışlardır. *Tecrîd-i Sarîh*'in şerhinde pek çok âyetle ilgili tefsirî izah yapan Kâmil Miras'ın Hanefî görüşleri tercih ettiği görülmektedir. Hatta bu durum âyetlerin meâllerinde de belirleyici olmuştur. Bu konuda dikkat çekici bir örnek, namazda konuşmak meselesiyle ilgilidir. Miras, namazda dünya kelâmı konuşmanın fıkhî durumu konusunda mezhepler arasında kısmî farklılıklar olduğunu belirterek İmâm Mâlik'in (öl. 179/795) bir hatayı düzeltmek için, İmâm Şâfiî'nin (öl. 204/819) de sehven olması durumunda namazda iken konuşmayı tecviz ettiklerini, Hanefî imamların ise her ne sebeple olursa olsun namazda dünya kelamı konuşmanın namazı bozacağına hükmettiklerini ifade etmiştir. Miras'a göre Hanefîlerin bu konudaki delilleri Bakara sûresinin 238. âyetinde "وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ" diye emrolunması ve Zeyd b. Erkam (öl. 68/688) hadisidir.[45] Nitekim bahsi geçen hadis-i şerif de bu âyetle ilgilidir. Buhârî'nin eserinde yer verdiği bu hadiste Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bizden biri namazda (iken) konuşurdu. Ta ki 'حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ' âyeti nazil oldu. Biz de susmakla

[42] Terdîd, bir mısra ya da söz içinde bir kelimenin iki farlı manada tekrar kullanılması anlamına gelir. Bk. Muhammed Ali et-Tehânevî, "et-Terdîd", *Mevsûatü keşşâfi ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), 1/420.

[43] Âyetle ilgili bu iki mana için bk. Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 6/103-105.

[44] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/234.

[45] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/516.

emrolunduk."[46] Miras hem ilgili âyet hem de bu rivayete dayanarak önceden namazda konuşmaya izin verildiğini ancak bu âyetle birlikte bu cevâzın nesh edildiğini, namazda beşer kelâmı etmenin haram kılındığını ifade etmiştir.[47] Konunun meâl boyutuna gelecek olursak; Miras, âyetle ilgili bu mezhebî yorumunu âyetin meâline de yansıtmış ve âyeti şöyle tercüme etmiştir: "*Ey mü'minler! Namazları ve* (hususiyle bunların) *orta*(sındaki) *namazı muhafaza ediniz ve* (namazınızı) *sükût ederek Allah için kılınız.*"[48]

E. Kıraat Farklılıklarının Meâle Yansıtılması

Kâmil Miras'ın kıraat farklılıklarına göre âyetin meâlinin de değişebileceğini dikkate aldığı görülmektedir. Örneğin Bakara sûresinin " مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" (el-Bakara 2/106) âyetindeki "ننسها" kelimesi Miras'ın da belirttiği gibi iki farklı şekilde okumuştur.[49] Kıraat imamlarından İbn Kesîr (öl. 120/738) ve Ebû Amr (öl. 154/7711) kelimeyi "tehir etmek" manasına gelen "نسأ" kökünden "نَنْسَأْهَا" kıraati ile okumuşlardır. Buhârî de âyeti bu kıraatle eserinde zikrettiği için Miras âyeti öncelikle "*Biz bir âyetten herhangi bir kısmını* (veya tamamını) *nesheder, yahut o*(nun hükmünü ve inzali)*ni tehir edersek, ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini ve dengini getiririz. Ey peygamberim! Bilmez misin ki Allah her şeye her zaman kadirdir.*" diye tercüme etmiştir. Miras bu meâle düştüğü notta ise âyetin Âsım (öl. 127/745) kıraatinde "إنساء" kökünden "نُنْسِهَا" diye okunduğunu ve "gönüllerden ve hâfızalardan gidermek" anlamına geldiğini belirtmekte ve bu

[46] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Buğa (Dımeşk: Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 1413/1993), "el-Amel fi's-salât", 2; *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/517-518.

[47] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/515-516, 518-519.

[48] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/518. Miras başka bir yerde ise âyetin ilgili kısmının meâlini "*...Namazınızı dünya kelâmı söylemeyerek kılınız.*" ifadesi ile vermektedir. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/516.

[49] Âyetle ile ilgili kıraat farklılıkları için bk. Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrul-mesûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed Harrâd (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1406/1986), 2/58-61.

durumda âyetin ilgili kısmının meâlinin "*Biz bir âyetten herhangi bir ciheti nesheder, yahut hâfızadan silip unuttururs*ak..." diye olacağını ifade etmektedir.[50]

F. Hazif Üslubunun Gözetilmesi

Arap dili ile nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'de bir üslup çeşidi olarak bazı ifadelerin cümlelerden eksiltildiği (hazfedildiği) görülür. Bu durum Kur'ân'ı gereksiz uzatmalardan kurtararak veciz bir kelam kılmıştır. Bununla birlikte eksiltilen (mahzûf) unsurlar karineye dayalı olarak anlaşılabilmektedir.[51] Nitekim tefsirlerde hazfedilen unsurlar metne takdir edilerek âyete mana verildiği sıklıkla görülmektedir. Bu husus Kur'ân tercümelerinde de dikkate alınmaya çalışılmaktadır. Kâmil da Miras âyetleri tercüme ederken mananın tam ve doğru bir şekilde anlaşılmasını öncelemiş, cümlelerden hazfedilen ibareleri genellikle manada göstermiştir. Miras'ın meâle yaptığı bu türden takdirler görebildiğimiz kadarıyla genellikle fiilin konusuna dairdir. Örneğin Miras "لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ" (Yûsuf 12/7) âyetindeki "sâilîn" kelimesinin çevirisinde istenen şeyin "ibret almak" olduğunu da belirtmiştir: "*Yûsuf'la kardeşlerinin kıssalarında <u>ibret almak</u> isteyenler için muhakkak ki ibrete şayan birçok âyet vardır.*"[52]

Miras, âyet sonlarındaki "alîm", "basîr" gibi ism-i şerifleri de bu üslup ile çevirmiştir. Bu hususta genellikle onun âyetin siyak ve sibakına dayandığı söylenebilir. Sözgelimi "وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ" (el-Bakara 2/265) âyetinin sonunda kulların yaptıklarını Allah'ın bildiği anlatılır. Miras bir önceki âyete dayanarak âyetin bu kısmını "*....Cenâb-ı Hak sizin ihlâs ile veyahut riyâ veya men ve ezâ ile infak ettiğinizi yakından bilir ve görür*" ifadesi ile çevirmiştir.[53]

---

[50] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/20. Benzer başka örnekler için bk. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/19, 8/41.

[51] Bedreddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 3/115, 119-120; Halil İbrahim Kaçar, "Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslubu) Açısından Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006/1), 170.

[52] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/106.

[53] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/389.

Zira sûrenin 264. âyetinde gösteriş yapmak ya da başa kakıp incitmek için sadaka vermemeleri yönünde iman edenlere bir uyarı bulunmaktadır.

Aşağıdaki meâllerde de Miras'ın âyetlerden hazfedildiğini düşündüğü çeşitli cümle öğelerini tefsirî açıklamalar kabilinden çeviride takdir ettiği görülmektedir:

> لَا يُحِبُّ اللهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ وَكَانَ اللهُ سَمِيعًا عَلِيمًا "*Allah kötü sözün ilân edilmesini sevmez. Meğer ki* (ifşa eden) *mazlum kimse ola! O halde Allah, mazlumun* (intikam için yükselen) *feryadını dinler, ıstırabını yakinen bilir.*" (en-Nisâ 4/148)[54]

> اِذَا جَآءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ "*Aziz Peygamberim! Münafıklar huzuruna geldiklerinde, 'Senin Resûlullah olduğuna muhakkak iman ve şehâdet ederiz' derler. Hiç şüphesiz Allah da bilir ki, sen Allah'ın resûlüsün. Yine Allah şehâdet eder ki, bu münafıklar zümresi, iman ve şehâdet iddiasında yalancıdırlar.*" (el-Münâfikûn 63/1)[55]

> وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ "*Ey mü'minler, müşriklere karşı cihad ediniz! Tâ ki şirk ortadan kalka ve tevhid her veçhile Allah'a münhasır ola. Eğer müşrikler şirkten vazgeçerlerse, herhalde Allah amellerini görür* (ve ona göre ecirlerini verir.)" (el-Enfâl 8/39)[56]

> قُلْ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنِّي رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعًا... "*Ey nâs! Ben, sizin hepinize Allah'ın ahkâmını tebliğ etmek için gönderdiği bir peygamberiyim, de.*" (el-A'râf 7/158)[57]

G. Deyimsel İfadelerin Çevirisinde Hedef Dilin Dikkate Alınması

Kur'ân çevirilerinde mütercimlere yöneltilen eleştirilerin bir kısmı deyimsel ifadelerin tercümesiyle ilgili olmuştur. Zira bir ifade deyimsel bir kullanım olduğu dikkate alınmadan diğer bir dile lafzî olarak çevrildiğinde tam bir anlama gerçekleşmemekte ya da yanlış bir anlam doğabilmektedir.

[54] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/150.

[55] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/71.

[56] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/64.

[57] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/290.

Dolayısıyla deyimler ile ne denildiğinden çok, ne kastedildiği önemli olup deyimlerin lafzî yapısı ile maksadı arasındaki ilişkinin iyi analiz edilmesi gereklidir.[58]

Miras'ın âyetlerdeki deyimsel ifadelerin çevirisinde dikkatli davrandığı söylenebilir. Miras bu tür ifadeleri tercüme ederken genellikle lafza bağlı kalmamış, mana bakımından anlaşılmasını öncelemiştir. Sözgelimi Tevbe sûresinin 38. âyetindeki "اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ" ifadesi lafzî olarak çevrildiğinde "yere ağırlaştınız" gibi bir tercüme ortaya çıkmaktadır. Ancak âyetin bağlamı bu ifade ile cihada karşı isteksiz davrananların eleştirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu ifade cihada çıkılacağı sırada bazılarının ağırdan alarak oturdukları yere çakılıp kaldıklarını anlatmaktadır.[59] Miras ise âyeti ibarenin bu deyimsel fonksiyonunu dikkate alarak "*Ey iman edenler! Size ne oldu ki 'Allah yolunda seferber olunuz!' denilince yerinize yığıldınız kaldınız?...*" diye çevirmiştir.[60]

Bakara sûresinin " وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ" (el-Bakara 2/188) âyetindeki "وَتُدْلُوا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ" ifadesi de böyle deyimsel bir kullanımdır. Lafzen "hakimlere malları sarkıtmak" anlamına gelen bu ifade ile âyetin bütünü dikkate alındığında hakimlere rüşvet vererek hakkı olmayan bir mal veya parayı elde etmek anlamı kastedilmektedir.[61] Kâmil Miras da ifadedeki deyimsel anlamı gözeterek âyete şöyle meâl vermiştir: "*Ey mü'minler! Mallarınızı aranızda haram yolda yemeyiniz! Nâsın mallarından bir kısmını da yalan* (yemin, şehâdet gibi) *bir sebeple yemek için mallarınız*(a ait umur)*ı haksızlığınızı bilerek hâkimlerin önüne atmayınız.)*"[62]

---

[58] İbrahim Hilmi Karslı, "Çeviri Kuramları Açısından M. Hamdi Yazır'ın Çeviri Yöntemi", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/55; Zülfikar Durmuş, "Muhammed Hamîdullah'ın *Aziz Kur'an* Adlı Meâli Üzerine Tetkikler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/80; Erdinç Doğru & Emrullah İşler, "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi", *Eskiyeni* 27 (2013), 80, 85.

[59] Doğru & İşler, "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi", 93-94.

[60] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/436, 7/245, 7/577.

[61] Doğru & Emrullah, "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi", 96-97.

[62] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/170.

H. Âyetin Meâlinde Gözetilen Delil ve Gerekçelerin Açıklanması

Kâmil Miras bazı âyetlerin meâlini zikrettikten sonra tercümesindeki birtakım tasarruflarını izah etmiş; âyeti niçin böyle tercüme ettiğini bir delil veya sebep zikrederek açıklama gereği hissetmiştir. Aslında mütercimlerin muhtemel yorumlardan birini esas alarak âyeti tercüme etmeleri doğal ve sık karşılaşılan bir durumdur. Ancak Miras, genellikle bir dipnot ile bu durumlara açıklık getirmektedir. Bazı örneklerle Miras'ın meâllerinin bu özelliği daha anlaşılır olacaktır.

Miras, "عَسٰى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا..." (el-İsrâ 17/79) âyetine şöyle bir meâl vermiştir: "*Rabbin teâlâ'nın âhiret gününde seni, makâm-ı mahmûda, en şerefli makama yüceltmesi muhakkaktır.*"[63] Meâlde hemen dikkat çeken hususlardan biri "عَسٰى" lafzının "muhakkaktır" diye çevrilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi "عَسٰى" lafzı en yaygın kullanımı ile cümlelere "umut verme" manası katmaktadır.[64] Miras da bundan dolayı âyete verdiği meâle izah getirme ihtiyacı duymuştur. Miras'a göre her ne kadar "عَسٰى" lafzı ümitlendirmek anlamını ifade etmek için dile konulmuş olsa da bu kelime ilahi kitaplarda Allah'a nispetle kullanıldığında kesinlik ifade eder. Miras da bundan dolayı âyeti "muhakkaktır" diye çevirmiştir.[65]

Miras benzer bir açıklamayı ise "وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ" (et-Tevbe 9/122) âyetinin meâli için zikretmektedir. Miras âyeti "*Mü'minlerin nefir-i âm halinde toptan seferber olmaları doğru değildir. Her ictimâî teşekkülden bir taife* (bir kişi olsun) *meşakkat iktiham ederek bu küçük zümrenin dinde fıkıh tahsil etmeleri ve döndükleri zaman kavimlerini tahzîr eylemeleri gerektir. Umulur ki kavimleri Allah'tan korkarlar, fenalıktan çekinirler.*"[66] diye tercüme etmektedir. Miras bu meâlle ilgili iki açıklama yapmaktadır. İlki tercümede parantez içinde verilen "bir kişi olsun"

[63] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/346.

[64] Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/158.

[65] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/346, 8/77. Bu mana için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/42.

[66] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/597.

kaydına dairdir. Miras; İbn Abbâs (öl. 68/687), Nehaî (öl. 96/714), Mücâhid (öl. 103/721) ve Buhârî'ye göre tâife sözcüğünün bir veya daha fazla kişi için kullanılabildiğini, belirli bir sayıya mahsus olmadığını bir delil olarak zikretmiştir.[67] Miras'ın ikinci açıklaması ise âyeti emir olarak çevirmesi hakkındadır. Miras, âyetin lafzen ihbârî olduğunu ancak manası itibariyle inşâî (emir) mana taşıdığından dolayı âyeti bu suretle tercüme ettiğini söylemiştir.[68] Görüldüğü üzere Miras aslında bir hadis kitabını tercüme ve şerh ediyor olsa da yer verdiği âyet çevirilerinde gayet sorumlu davranmaktadır. Miras'ın eserlerinde yer verdiği âyet meâllerinin de incelenmeyi hak eden yönü onun bu ilmî tutumudur.[69]

Miras'ın delilini izhar ettiği tefsirî meâllerinin en güzel örneklerinden biri Leyl sûresinin "فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلْيُسْرٰى" (el-Leyl 92/5-7) âyetlerinin çevirisidir: "*Her kim malındaki Allah hakkını verir, buhletmekten sakınır ve infak ettiği malını en güzel bir bedelin istihlâf edeceğine inanırsa, artık biz bu kimseye muhakkak vicdan rahatı ve âhiret saadeti müyesser kılarız.*"[70] Miras meâline, bu âyeti Taberî'nin (öl. 310/923) *Câmiu'l-beyân*'ında İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir haberden mülhem olarak çevirdiği notunu eklemiştir.[71] Miras burada " وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى" (el-Leyl 92/6) âyetini kastediyor olmalıdır ki âyeti "*infak ettiği malını en güzel bir bedelin istihlâf edeceğine inanırsa*" diye çevirmiştir. Taberî'ye bakıldığında ise bu âyetle ilgili dört farklı görüşle karşılaşılır. İbn Abbâs'tan nakledilen görüşe göre burada infak edilenin yerine Allah'tan bir karşılık (halef) verileceğine

[67] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/597. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/83; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 16/233.

[68] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/597.

[69] Bununla birlikte âyetteki "لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ" ifadesini "*dinde fıkıh tahsil etmeleri*" diye ıstılahî bir kavram ile tercüme etmesi sorunludur. Âyetin nâzil olduğu dönemde henüz fıkıh ilmi icad edilmiş değildir. Oysa burada daha genel bir mana ile Resûlullâh'a indirilen ve onun da ashabına tebliğ ettiği dinî bilgilerin iyice öğrenilmesi kastedilmektedir. Bu ifadenin anlamı için bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/475.

[70] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/427.

[71] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/427.

inanmak kastedilmektedir.[72] Miras meâlinde Taberî tarafından da isabetli bulunan işte bu manayı zikretmiştir.[73]

Görüldüğü üzere Miras bazı çevirilerinde ya lafza konulduğu mananın dışında mana vermiş ya lafzen haber bildiren bir cümleyi inşâî olarak çevirmiş ya da muhtemel manalar arasından birini tercih etmiştir. Bu ise tercümelerin Kur'ân'ın manasını anlatabilmeleri açısından tefsir eserlerine nazaran sınırlılığını gösteren bir husustur. Miras da bunun farkında olarak meâllerini tefsirlerle desteklemiştir.[74]

II. Tefsir Anlayışı

Kâmil Miras'ın tefsir ilmiyle ilgili gayretleri sadece *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* adlı eserin muhteviyatından ibaret değildir. Esasında onun ilmî hayatı tefsir ilmiyle hep iç içe olmuştur. Miras, Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı başta olmak üzere *Tefsîru İbn Abbâs, Tefsîru'l-Beyzâvî*, *Tefsîru'n-Nesefî* ve Nimetullah en-Nahcuvânî'nin *el-Fevâidu'l-ilâhiyye*'si gibi tefsirlerin basımında musahhih olarak çalışmıştır.[75] Kur'ân'ın Resûlullâh döneminden itibaren kayıt altına alınması, toplanması, çoğaltılması ve tertibi hususlarında "Cem'-i Kur'ân" adıyla bir dizi yazı neşretmiştir.[76] Miras'ın *Kur'ân ve Tefsir Tarihi* (ya da *Tarih-i Kurrâ ve*

[72] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/461-463.

[73] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/465. Taberî'nin tefsirinde yer verdiği diğer görüşler ise Allah'ın birliğini ve ortağının olmadığını tasdik etmek, cennete iman ve Allah'ın güzel vaatlerine inanmak anlamlarıdır. (Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/463-465)

[74] Miras'ın meâllerine düştüğü açıklamalar burada zikredilenlerden ibaret değildir. Bu işlevdeki diğer bazı açıklamaları için bk. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/414; 5/282, 307-308; 7/9, 78; 8/25, 28, 64-65, 77, 111-112, 294, 630.

[75] Eşref Edip, "Merhum Kâmil Miras", 291; Yazıcı, "Miras, Kâmil", 30/146. Örneğin bk. Nimetullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye* (İstanbul: Matbaatü Osmaniyye, 1326), 2/2 (ikinci cildin sonundaki eserin basım bilgisine dair sayfalar).

[76] Bk. Mehmed Kâmil [Kâmil Miras], "Cem'-i Kur'ân", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/528-529 (30 Ramazan 1341), 60-61; "Cem'-i Kur'ân 2", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/532-533 (17 Şevval 1341), 93-95; "Cem'-i Kur'ân 3", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/534-535 (24 Şevval 1341), 107-109; "Cem'-i Kur'ân 4", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/536-537 (29 Şevval 1341), 124-125; "Cem'-i Kur'ân 5", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/538-539 (6 Zilka'de 1341), 146-147.

Müfessirîn) adlı ders notlarının bugün elimizde olmaması[77] büyük bir eksiklik olsa da *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* adlı eser onun tefsir anlayışına işaret edebilecek zengin bilgiler içermektedir. Sözgelimi Miras, Resûlullâh'ın geceleri namaz kıldığını anlatan bir hadisin[78] şerhinde Buhârî'nin bu bâbın unvanında Müzzemmil sûresinin ilk âyetlerini zikrettiğini belirterek söz konusu âyetlerin tefsirine dair özel bir bahis açmıştır. Burada âyetleri dilbilimsel açıdan analiz ettikten sonra sûrenin nüzul bağlamını açıklamış, içerdiği hükümleri izah etmiştir.[79] Eserde ya bunun gibi müstakil başlıklar halinde ya dipnotlarda ya da hadislerin şerhi esnasında Kur'ân tefsirine dair malumat ile karşılaşılır. Dolayısıyla tefsire dair söz konusu yekûn onun tefsir anlayışından bahsetmeyi mümkün kılmaktadır. Aşağıda öncelikle Miras'ın tefsirin bir ilim olma hususiyetine dair açıklamalarına yer verilecek, ardında da onun âyetleri tefsir ederken nasıl bir yöntem ve teknik takip ettiği incelenecektir.

A. Tefsir İlmi ve Mahiyetine Dair Açıklamaları

Kâmil Miras, "Kitâbü't-tefsîr"deki hadisleri tercüme etmeye başlamadan önce tefsir ilmi hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Miras burada lügat itibariyle tefsir kelimesinin "beyan" anlamına geldiğini ve söyleyenin meramını dinleyicilere izah etmekten ibaret olduğunu ifade etmektedir. Miras, tefsiri ıstılahî açıdan ise şöyle tarif etmiştir: "Kur'an'ın nazım ve lafzının delâlet ettiği manadaki örtülülüğü kaldırarak murâd-ı ilâhîyi iyice araştırmaktır."[80] Görüldüğü üzere Miras'ın tanımında tefsir ilminin konusu Kur'ân'daki ilâhî murad olarak belirlenmiştir. Burada Miras'ın klasik yaklaşımdan nispeten ayrıldığı söylenebilir. Zira genellikle tefsir ilminin konusunun "Kelamullâh/Kelâmullâh'ın halleri" olduğu ifade edilmiştir.[81] Miras'ın tefsirin

[77] Yazıcı, *Kâmil Miras'ın Hayatı ve Eserleri*, 68, 76, 142.

[78] Buhârî, "Teheccüd", 11.

[79] Bk. Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/413-417.

[80] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/13.

[81] Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer Teftâzânî, *Hâşiye ale'l-Keşşâf* (İstanbul Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim, 166), 6a; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Hâşiye ale'l-Keşşâf* (İstanbul Süleymaniye Ktp., Carullah, 207), 13a-13b; Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Kâfiyeci, *Kitâbü't-teysîr fî kavâidi ilmi't-tefsîr*, thk. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 13.

konusu olarak sunduğu "murâd-ı ilâhî" ise diğer tanımlarda tefsir ilmini, Kur'ân'ı kaynak olarak kullanan diğer dini ilimlerden ayırmak için konulmuş bir kayıt olarak yer almıştır.[82] Bununla beraber Miras'ın tanımındaki "araştırmaktır" ifadesi tefsirin diğer ilimlerin kendisinden istifade ettiği bir marifetler yığını değil, müstakil bir ilim olduğuna dair kanaatini yansıtmaktadır. Nitekim tefsiri kendi başına bir ilim olarak kabul eden müellifler de tanımlarındaki "*ilmün yübhasü...* (...araştırıldığı/incelendiği ilimdir) / *ilmün bâhısün...* (...araştıran/inceleyen ilimdir)" gibi ifadelerle tefsirin bir ilim olduğunu ifade etmişlerdir.[83]

Miras tanımdan sonra ise tefsir ilminin faydasını belirtmiştir. Ona göre Kur'ân'ın bütün lafızlarının manaya ve Şâri''in maksadına delâleti açık değildir. Bütün edebî sözlerde olduğu gibi Kur'ân'ın dilinde de hafî, müşkil ve mücmel gibi mana ve murada delaleti kapalı ifadeler bulunmaktadır. Bunların açıklanmasına lüzum ve ihtiyaç vardır.[84] Miras ayrıca tefsirin dirayet ve rivayet olarak iki türüne de işaret etmektedir. Onun açıklamasına göre Resûlullâh'ın bizzat beyan ve izah buyurdukları tefsirlerle[85] sahâbe ve tâbiîn âlimlerinden nakledilen haberlere "rivayet tefsiri" (bi'r-rivâye tefsîr), tefsirin dil kuralları ile izah edilen türüne de "dirayet tefsiri" (bi'd-dirâye tefsîr) adı verilmiştir. Birincisine "tefsir", ikincisine "te'vîl" denilmiştir.[86] Kâmil Miras bu bağlamda İmâm Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) te'vil ve tefsir ayrımına dair açıklamalarını da iktibas ederek *tefsir*in kat'î bir delile ve Şâri''in beyanına bağlı olarak Allah'ın şu sözünün hükmü ve muradı şudur diye kesin bir şekilde ifade edilmesi, *te'vil*in ise bir kesinlik taşımaksızın lafzın muhtemel manalarından birini tercih etmek

[82] Şükrü Maden, "Sadreddinzâde Şirvânî'ye Göre Bir İlim Olarak Tefsir ve Değeri", *Osmanlı'da İlm-i Tefsir*, ed. M. Taha Boyalık & Harun Abacı (İstanbul, İsar Yayınları, 2019), 371.

[83] Bk. Sadreddinzâde Mehmed Emîn eş-Şirvânî, *Ta'lîkât ale'l-Beyzâvî* (Murad Molla Ktp., nr. 232), 9b; a.mlf., *el-Fevâidü'l-hâkâniyye* (Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyin, nr. 321), 6a.

[84] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/13.

[85] Örneğin Miras "وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ" (el-Bakara 2/43) âyetinde zekât emrinin mücmel olarak yer aldığını zekâtın miktarı, dereceleri ve nasıl uygulanacağının Allah tarafından Hz. Peygamber'e havale edildiğini belirtmektedir. Bk. Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/287.

[86] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/13-14. Krş. Cürcânî, *Hâşiye ale'l-Keşşâf* (Carullah, 207), 13a-13b.

olduğunu ifade etmiştir.[87] Miras'ın gerek dirayet-rivayet ve gerekse tefsir-tevil ayırımlarına dair beyanları ile kendisinden önce oluşan birikimi takip ettiği anlaşılmaktadır.

B. Tefsir Yöntemi

Daha önce de belirtildiği gibi *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*'nde Miras'ın "izah" başlıkları altında bir müfessir edası ile pek çok âyetin tefsirine dair açıklamalar yaptığı görülmektedir. Miras bazen kastın ne olduğunu doğrudan beyan etse de[88] pek çok kez âyetin nasıl anlaşılması konusunda tahlile girişmiştir. Söz konusu izahlardan Miras'ın Kur'ân'ın anlaşılması hususunda bir takım tefsir ilkelerini takip ettiğinin çıkarılabileceği kanaatindeyiz.

1. Kur'ân Bütünlüğünü Gözetme

Kur'ân'ın pek çok âyeti birbirini açıklayan bir nitelik arz etmektedir. Bir yerde anlamı kapalı olan bir ifade bir başka âyet yardımıyla kolayca anlaşılabilir. Bu sebeple Kur'ân'ın bir bütünlük içinde anlaşılması onu anlamanın sağlıklı yöntemlerinden biridir.[89] Nitekim Kâmil Miras, âyetleri Kur'ân bütünlüğü içinde anlamaya çalışmış, birbirini açıklayan âyetleri belirtmiş, aynı konudaki âyetler arasındaki tedriciliğe dikkat çekmiştir. Örneğin Hicr sûresinin 18. âyetinde gökyüzünde kulak hırsızlığı yapan şeytanı parlak bir alev parçasının takip ettiği ifade edilir.[90] Miras, Saffât sûresinin "اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ

[87] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/14. Krş. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/3-4.

[88] Örneğin Miras'a göre "...اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَآءِ" (et-Tevbe 9/60) âyetindeki *sadakalar* ile zekât, "...وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ..." âyetindeki bağy ile zina, "...وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ..." (el-Enfâl 8/24) âyetinde *Allah'ın kişi ile kalbinin arasında girmesi* ile Allah'ın kişinin kalbindeki her türlü eğilime vâkıf olması, "...تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا..." (el-Bakara 2/187) ve "...وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ..." (et-Talak 65/1) âyetlerindeki *sınırlar* ile cürüm ve mâsiyet, "وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةً..." (el-Enfâl 8/25) âyetindeki *fitne* ile zararı bütün bir milleti kapsayacak ihtilaflar kastedilmiştir. (Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/289; 5/414; 8/462, 487, 529. Ayrıca bk. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/282, 559; 6/67; 8/60-61, 63, 65, 127, 141-142, 465, 547).

[89] Hâlis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tesiri* (İstanbul: Şule Yayınları, 1998), 22, 47.

[90] "اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ" (el-Hicr 15/18)

مَارِدٍ لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَإِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ" (es-Saffât 37/6-10) âyetlerinin bu âyeti izah ettiğini belirterek âyetler arasında ilişki kurmuştur. Miras bu münasebetle kulak hırsızlarının ve mele-i a'lâdaki vahyi taşıyan meleklerin yanına sokulamayacaklarını, yalnız birinci kat semaya yaklaşabileceklerini ve oradan çaldıkları birkaç sözü kâhinlere yetiştirerek fesat çıkarmaya çalışacaklarını ifade etmiştir.[91]

Miras birkaç yerde de içkiden bahseden âyetler arasında münasebet kurmuştur. Mâide sûresinin 90. âyeti içkinin şeytan işi pis bir şey olduğunu beyan ederek içki içmenin haramlığını ifade etmektedir. Miras bir sonraki 91. âyette bu haramlığın sebebinin beyan edildiği kanaatindedir. Zira bu âyette de içki ile şeytanın mü'minler arasına düşmanlık ve kin sokmak, onları Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoyacağı ifade edilir.[92] Bu dönemde Arapların içkiye çok düşkün olduklarını bu nedenle de içkiyle ilgili hükümlerin tedricen üç defada geldiğini[93] belirten Miras bir başka yerde ise bu hususu tasrih etmiştir. Onun açıklamasına göre öncelikle Nisâ sûresinin sarhoşken namaz kılmayı yasaklayan 43. âyeti, ikinci olarak Bakara sûresinin içkide günah olduğunu açıklayan 219. âyeti ve üçüncüde de içkinin kat'î surette haram olduğunu beyan eden Mâide sûresinin 90. âyeti nazil olmuştur ve bu âyetten sonra herkes evlerindeki şarapları sokaklara dökmüşlerdir.[94]

Görüldüğü üzere burada Miras, konuya literatürdeki yorumuna benzer şekilde[95] yaklaşarak âyetler arasında zamansal öncelik ve sonralık ilişkisi kurmayı tercih etmiştir.

[91] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/69, 71.

[92] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/57.

[93] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/57.

[94] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/55-56.

[95] Krş. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'âni'l-kerîm*, thk. Sadeddin Önal (İstanbul: İSAM Yayınları, 1416/1995), 1/113; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/157, 166.

2. Hz. Peygamber'in Tefsirini Esas Alma

Kur'ân'daki müphem ifadelerden birisi "orta namaz" (الصَّلٰوة الْوُسْطٰى) tabiridir. Bakara sûresinin 238. âyetinde namazları ve hususiyetle de orta namazı korumaları hususunda mü'minlere yönelik bir emir bulunmaktadır. Âyetteki "orta namaz" ile ne kastedildiği hususunda müfessirler arasında ikindi, öğle ve sabah namazları, beş vakit namazın tamamı veya gayr-i muayyen olarak beş vakitten biri gibi farklı görüşlerle karşılaşmak mümkündür.[96] Kâmil Miras'ın bu hususta tercihi ise ikindi namazından yanadır.[97] Miras'ın bu tercihinde sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn müfessirlerinin ekseriyetinin bu görüşü benimsemiş olması etkili olmuşsa da[98] onun bu hususta asıl delili Hz. Peygamber'in bu âyetin tefsiri olarak kabul edilebilecek ifadesidir. Rivayetlerin bir kısmında müşriklerin Resûlullâh'ı bir gün (bazı rivayetlerde bugün Hendek günü olarak tasrih edilir) ikindi namazını kılmaktan alıkoymaları üzerine Resûlullâh'ın, "Müşrikler bizi orta namazdan alıkoydular" diye buyurduğu ifade edilmiştir.[99] Diğer bazı rivayetlerde de bu âyetteki orta namaz ile ne kastedildiğinin Hz. Peygamber'e sorulduğu, Resûlullâh'ın da bunun ikindi namazı olduğunu beyan ettiği nakledilir.[100] Miras'ın Resûlullâh'ın beyanını yansıtan bu rivayetler çerçevesinde orta namaz ile ikindi namazının murad edildiği görüşünü tercih ettiği anlaşılmaktadır.

3. Âyetlerin Doğru Anlaşılması için Sebeb-i Nüzûl'den Yararlanma

Kâmil Miras'ın âyetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için nüzûl sebeplerinin bilinmesi gerektiğini özellikle vurguladığı görülür. Örneğin Miras, اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ ... "*Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak*

[96] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/342-375; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/175-183.

[97] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/520-522.

[98] Bk. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/520.

[99] Rivayetler için bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (b.y: ts.), "Mesâcid", 205, 206.

[100] Rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/358.

ya da güzellikle salıvermektir." (el-Bakara 2/229)[101] âyetinin maksada delâletinin iyice anlaşılabilmesi için sebeb-i nüzûlünü de zikretmek gerektiğini ifade etmiştir. Miras bu hususta cahiliye döneminde boşama için bir sınırın belirlenmediğini, erkeğin karısını defalarca boşayıp tekrar geri alabildiğini, bu durumun da kadınları sıkıntıya düşürdüğünü belirttikten sonra bir kadının Hz. Âişe'ye gelerek kocasının bu halinden şikâyet ettiğini anlatır. Hz. Âişe de bu durumu Hz. Peygamber'e arz eylemiş ve bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.[102] Miras'a göre artık erkeğe düşen vazife ya eşine geri dönerek evliliğini güzellikle devam ettirmek ya da eşine hiç müracaat etmeden veya üçüncü talakı da vererek kadını güzellikle serbest bırakmaktır.[103]

Miras'ın benzer bir açıklaması da "*Kendilerine zulmeden kimselere melekler, canlarını alırken: 'Ne işte idiniz!' dediler. Bunlar: 'Biz yeryüzünde çaresizdik' diye cevap verdiler. Melekler de: 'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!' dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir.*" (en-Nisâ 4/97) meâlindeki âyetin tefsiriyle ilgilidir. Miras'a göre "âyet-i kerimeyi iyice anlayabilmek için âyetin sebeb-i nüzulünü bilmek gerekir." Miras bu münasebetle şöyle bir nüzûl sebebine yer vermiştir: Âyet, Mekke'de yaşayan ve müslüman olduklarını söyleyen kişiler hakkında inmiştir. Bu kimseler Medine'ye hicret etmezler ama zahirde mü'min olarak görünürler, nifaklarını gizlerlerdi. Bedir savaşı sırasında da müşriklerle beraber müslümanlara karşı harb etmek için gelmişlerdi. Ne var ki Bedir'de melekler yüzlerine, omuz köklerine vurarak bunları öldürmüşlerdir. İşte bu âyette meleklerin bu kimselere niçin böyle bir iş tuttuklarına dair soruları ve onların meleklere verdikleri cevaplar bildirilmiştir.[104]

[101] Makalenin Kâmil Miras'ın tefsir anlayışının incelendiği kısmında yer verilen âyet meâlleri için bk. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, haz. Ali Özek v.dğr. (Ankara: TDV, 2000).

[102] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/233-234. Rivayet için bk. Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000), 2/341.

[103] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/234.

[104] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/50. Rivayet için bk. Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/105-106.

Miras, "*Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*" (en-Nisâ 4/93) meâlindeki âyet için mümkün gördüğü bir yorumu da sebeb-i nüzûl ile destekleme yoluna gitmiştir. Miras'a göre bu âyette bilerek bir mü'minin canına kıyılmasının cezasının ebedî cehennem olduğunun ifade edilmesi, katli helal saymaktan ötürü olabilir. Miras bu ihtimali, âyetin nüzûl sebebinin teyid edeceği kanaatindedir. Rivayete göre Mikyes b. Dabâbe ve kardeşi Hişâm İslam'ı seçmişlerdi. Mikyes kardeşi Hişâm'ı Neccâroğulları'nın yurdunda öldürülmüş olarak buldu. Hz. Peygamber'e şikâyet etti. Resûlullâh da onu Fihrî ile beraber Neccâroğulları'na gönderdi. Neccâroğulları kimin bu işi işlediğini bulamayacaklarını söyleyerek kısasa yanaşmadılar ve 100 deve diyet verdiler. Fakat Mikyes b. Dabâbe yolda kendisiyle beraber gelen Fihrî'yi öldürüp develeri alarak Mekke'ye kaçtı ve irtidâd etti. Hz. Peygamber de Mekke'nin fethedildiği gün on kişi hariç herkesi affetmemiştir. Mikyes b. Dabâbe bu on kişiden biri olup öldürülmüştür. Miras'a göre bu kişi hem dinden çıkmış hem katil olmuş hem de bir mü'minin kanını dökmeyi helal gördüğünden dolayı âyette ifade edilen uhrevî cezâya mahkûm edilmiştir.[105]s

Miras'ın sebeb-i nüzûle dayanarak yaptığı tefsirler eserde önemli bir yekûn tutmaktadır.[106] Bu durum Miras'ın âyetin daha iyi anlaşılabilmesi açısından âyetlerin tarihi bağlamını bilmeyi oldukça önemsediğini göstermektedir.

4. Âyetlerden Hüküm İstinbâtı

Kâmil Miras'ın dikkat çeken uygulamalarından biri özellikle fıkhî içerikli hadisleri şerh ederken konuyu bütüncül olarak ele alması, sadece ilgili hadis bağlamında değil konuyla ilgili diğer naslar ve âlimlerin görüşleri çerçevesinde değerlendirmeler yapmasıdır. Miras, bu kısımlarda tefsire tealluk edecek mevzulara değinmiş, âyetlerden hükümler çıkardığı açıklamalarına yer vermiştir. Örneğin onun " يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ

[105] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/501-502. Rivayet için bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdurrahmân Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423/2002), 1/397-398; Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. 2/95-96.

[106] Örneğin bk. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/488-489; 5/102-103, 245, 307-309; 6/77, 153-154, 434; 7/30, 159, 497, 500-501, 582; 8/42, 92-93, 98, 171, 361, 380, 417-418.

مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِ عَفَا اللهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللهُ مِنْهُ وَاللهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ" (el-Mâide 5/95-96) âyetinden istinbât ettiği hükümler şöyle özetlenebilir: (ı) İhramlı iken av öldürmek haramdır. (ıı) Bu haramı işleyen kimseye ceza gerekir. İster bilerek ister hatâen avlanılsın bu cezanın ödenmesi lazımdır. Âyette "teammüd" kaydı varsa da bu mevrid-i nas itibariyledir. Burada mefhûm-ı muhâlefet muteber değildir. Sahâbe ve tâbiîn ricâli ile Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî âlimler bu görüştedir. (ııı) Öldürülen hayvanın misli bulunursa onun kıymetince o cinsten bir hayvan alınıp kurban edilir. Bulunmazsa yiyecek dağıtılır ya da sadaka verilir. Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve Ebû Yûsuf (öl. 182/798) bu görüştedir. Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) ve Muhammed b. Hasan (öl. 189/805) ise avın mislinin ceza olarak verilmesini vacip görmüşlerdir. (ıv) Âyette bahsedilen iki hakemin vazifesi konusunda iki görüş vardır. Birinci görüş sahiplerine (Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Hasan) göre hakemler, ihramlıyken avlanan kimsenin ceza kurbanı mı keseceği yoksa fakirleri mi doyuracağı ya da oruç mu tutacağını belirler. İkinci görüşü benimseyenlere (Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf) göre ise hakemlerin vazifesi avın kıymetini takdir etmektir. Avı öldüren kişi takdir edilen bu kıymet ile isterse misli bir kurban keser isterse fakirleri doyurur isterse de sadaka verir.[107]

Kâmil Miras, Müdâyene âyetinin (el-Bakara 2/282) de "selem akdi"nin cevâzına delil olduğunu ifade etmektedir. Ona göre âyette biri bey'-ı nâciz diğeri de bey'-ı gayr-i nâciz olmak üzere iki türlü satış zikredilmiştir. İlki hazır bir malı peşin para ile elden ele muaccelen satmaktır. Bu tür satışın yazı ile kayıt altına alınma zorunluluğu yoktur. İkicisi ise bey'-ı gayr-i nâciz olup bunun belirli bir vadeye bağlı olarak yapılan satış olduğu âyetten anlaşılmaktadır. İşte selem akdi de budur.[108] Görüldüğü üzere Miras, kayıt altına alınmak şartı ile selem akdinin câiz bir alım-satım işlemi olduğunu âyetten istihrâc etmiştir.

Kâmil Miras'ın ahkâm âyetlerinin anlaşılmasında nesih uygulamasını benimsediğini belirtmek gerekir. Onun nesh tarifi Hanefî çizgiyi izlemektedir. Zira Miras neshi, âyetin hükmüyle "amelin son bulduğunun beyanı" olarak tarif

[107] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/161.

[108] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/421-422.

eder.[109] Hanefîler dışındaki ulemâ neshi genelde "hükmün ilgası, ref'i" olarak tanımlamışlardır.[110] Miras, bazı âyetler arasındaki nesih iddialarını kabul etmese de[111] hem nazarî hem de tatbikî açıdan neshi kabul etmekte, birbirlerini nesh eden âyetleri açıklamaktadır. Örneğin o, önceden mü'minler arasındaki veraset bağının hicret etme şartına bağlı iken, Enfâl sûresinin mirasın akrabalık bağına göre olacağını bildiren 75. âyeti ile nesh edildiğini ifade etmektedir.[112] Yine miras hukuku açısından Kâmil Miras, Bakara sûresinin 180-182. âyetleri ile önce anaya, babaya ve yakın akrabaya vasiyetin emredildiği, ancak sonradan bu hükmün Nisâ sûresinin 7. âyeti gibi miras hükümleri ile nesh edildiği görüşünü kabul etmiştir. Miras bu bağlamda Hz. Peygamber'in "İyi biliniz ki Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık bundan böyle vârise vasiyet yoktur"[113] hadisine de yer vermiştir.[114]

Tecrîd-i Sarîh'in tercüme ve şerhinde Kâmil Miras'ın ahkâm âyetlerinin tefsirine dair daha başka açıklamalarını bulmak mümkündür. Miras; evlilik, cihad, yenilmesi helal ve haram olan maddeler gibi çok çeşitli konularla ilgili âyetlerden çıkarılabilecek hükümleri açıklamaya gayret göstermiştir.[115]

5. Dilbilimsel İzah

Kâmil Miras'ın gerek hadislerin şerhinde[116] ve gerekse âyetlerin tefsirinde yaygınca başvurduğu bir uygulaması dilbilimsel analizdir. Miras bu hususta lafızları sarf ve lügavî açıdan izah etmiş, cümlelerin nahiv durumlarını

[109] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/21.

[110] Nesh tariflerinin mukayeseli bir değerlendirmesi için bk. Davut İltaş, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 22-35.

[111] Örneğin bk. Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/34.

[112] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 5/484.

[113] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1398/1978), "Vesâyâ", 5. Miras bu hadisin Veda Haccı'ndan binlerce hacıya karşı irad edildiğini ve hükmen tevâtür derecesinde olduğunu ifade etmiştir. Bk. Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/374.

[114] Bk. Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/373-375.

[115] Örneğin bk. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 2/128-129, 388-389; 3/520; 5/268-269, 398, 484; 6/70-71, 95, 150, 154-155, 302-303, 436-437; 8/56, 65, 180, 181-190, 234, 283-286, 419-420.

[116] Türk, *Kâmil Miras'ın Hayatı, Eserleri ve Hadisçiliği*, 59-64.

belirtmiş, bir takım belâgat nüktelerine işaret etmiştir. Örneğin bunlardan biri teheccüd bahsiyle ilgilidir. Miras " وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ عَسٰى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا" âyetinde geçen "nâfile" kelimesinin ziyade anlamına geldiğini, "lâm"ın da ihtisas için olduğunu, bu durumda âyetten teheccüd namazının Hz. Peygamber'e, ümmetinden fazla olarak tahsis buyrulan bir ibadet olduğunun anlaşılacağını ifade etmiştir.[117]

Miras bazı durumlarda ise irabı netleştirmek suretiyle manaya gitmeye çalışmıştır. Yine teheccüd namazıyla ilgili olan " يٰٓاَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيْلًا نِّصْفَهٗٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيْلًا اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيْلًا" (el-Müzzemmil 73/1-4) âyetlerindeki "نِصْفَ" kelimesinin nahiv durumuyla ilgili olarak Ukberî'nin (öl. 616/1219) *İ'râbü'l-Kur'ân*'ını referans göstererek iki vecih zikretmektedir. İlkine göre "نِصْفَ" kelimesi "الَّيْلَ"den bedel ve "اِلَّا قَلِيْلًا" kavli de "نِصْفَ" kelimesinden istisnâdır. İkinci olarak ise "نِصْفَ" kelimesi "قَلِيْلًا"den bedeldir. Miras bu ikinci vechi âyetin zâhirine daha uygun bulmaktadır. Zira "اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيْلًا اَوْ زِدْ عَلَيْهِ" kavlindeki "مِنْهُ" ve "عَلَيْهِ" lafızlarındaki zamirlerin "نِصْفَ" kelimesine raci olması bunu gerektirmektedir. Miras'a göre ikinci irab şekli esas alındığında âyette gecenin yarısında uyunup dinlenilmesi, diğer yarısında ise namaz kılınması ya da dinlenilen yarıdan biraz kısılıp namaz kılınan vakte veya dinlenilen vakte eklenmesi öğütlenmiş olmaktadır.[118]

Kâmil Miras, Kur'ân âyetlerini lügat ve gramer açısından tefsir ettiği gibi âyetlerin taşıdıkları belagat özelliklerine de vurgu yapmaktadır. Örneğin Miras, "وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ" (el-İnşikâk 84/17) âyetindeki "وَسَقَ" kelimesinin "bir şeyi toplayıp yüklenmek" anlamına geldiğini belirttikten sonra bu âyette gecenin dağları, ovaları, denizleri, taşları, ağaçları ile bütün yeryüzünü kuşatması itibariyle onları sinesinde toplayıp yüklenmiş olmasından dolayı bu kelime ile istiâre olunduğunu, bu üslup ile gecenin karanlığının en beliğ ve veciz surette tasvir edildiğini ifade etmiş ve bu açıklamasını eserde iki kez tekrarlamıştır.[119]

[117] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/345.

[118] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/414.

[119] Bk. Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 4/343-344; 5/559.

Miras, "*Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; parçalanmayın...*" (Âl-i İmrân 3/103) meâlindeki âyette bulunan edebî sanatı ise daha detaylı izah etmektedir. Ona göre bu âyette "Allah'ın ipi" (*hablullâh*) tamlamasında istiâre yolu ile kastedilen, Kitap ve Sünnet'tir. İstiâre'deki karine "habl" (ip) kelimesinin Allah'a izafe edilmesidir. Buradaki edebî alaka hem ipin hem de Kitap ve Sünnet'in bir maksada erişmeye sebep olmalarıdır. Çünkü Kitap ve Sünnet hayır ve saâdete, ip ise medenî ihtiyaçları elde etmeye sebep olur.[120]

6. Âyetlerden Öğütler Çıkarma

Kâmil Miras'ın âyetlerle ilgili açıklamalarının bir kısmı âyetlerde mündemiç olan öğüt ve umdelerin tespitine yöneliktir. Zira Miras, Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilke ve nasihatlerin iyi anlaşılmasını mü'minlerin ahlakî, siyasî vs. eğitimi açısından önemli bulmaktadır. Örneğin o, insanın yaratılışından bahseden Nisâ sûresinin 1. âyeti[121] ile Hucurât sûresinin 13. âyetinde[122] akrabalık, nesep, soy ve kök ile insanların birbirine karşı iftihar edilmemesine dair ahlakî umdelerin talim buyurulduğunu, insanın takva ve fazilet sahibi olması gerektiğini ifade etmiştir.[123]

Kâmil Miras, "*Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever.*" (es-Saf 61/4) meâlindeki âyetten ise askerî nizamın lüzumuna dair esaslar tespit etmiştir. Ona göre bu âyette askerî eğitim ve savaş düzeninin gereği, askerî bir disiplin ile cihad etmenin Allah katında merğûb olduğu haber verilmektedir. Miras bunun askerin dış düzeniyle ilgili bir husus olduğunu, bir

---

[120] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 8/617. Miras'ın âyetlerdeki edebî sanatlara dair diğer bazı açıklamaları için bk. *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 3/362; 4/322, 6/140, 301-302.

[121] "يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَنِسَآءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا" (en-Nisâ 4/1)

[122] "يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ" (el-Hucurât 49/13)

[123] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/159-160. Bununla birlikte Miras, *Sahîhu'l-Buhârî* ve diğer hadis kaynaklarından bazı rivayetlere istinaden kişinin kendi nesebini öğrenip bilmesinin bir takım hukukî durumların tayini açısından zaruri olduğuna dikkat çekmiş, bu bağlamda yaşadığı dönemde yeni hayata geçen soyadı uygulamasının da isabetli olduğunu belirtmiştir. (Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/160-162).

de iç yani vicdânî ve kalbî nizamın olduğunu belirtir. Bu da her bir askerin kalbinin Allah'a bağlı sağlam bir kale olması, böylece bütün bir ordunun "bir iman, bir vatan ve bir mefkûre uğrunda birbirine kurşunla kenetlenmiş bir beton duvar halinde bulunmasıdır."[124]

Miras, "Bereket atın perçemlerindedir."[125] hadisinin izahında ise gazâ için at beslemenin faziletine dair "*Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız.*" (el-Enfâl 8/60) meâlindeki âyeti zikretmiş ve bu âyetteki "kuvvet"ten kastın ok atmak olduğuna dair Hz. Peygamber'in tefsirinden[126] mülhem olarak zamanla savaş vasıtaları geliştikçe müslümanların da dinin, vatanın ve millî bağımsızlığın korunması için bu yeni savaş aletlerinin her türü ile ordularını donatmalarının dini bir vazife olduğunu ifade etmiştir. Miras'a göre -yukarıda Saf sûresinin 4. âyetiyle ilgili açıklamasında da ifade ettiği gibi- savaş âletlerinin teminine yönelik bu kuvvet zahirîdir. Bunun bir de manevî ciheti bulunmaktadır ki o da millî birlik, dirlik ve düzendir.[127]

7. Güncel Olay ve Olguların Âyetle İlişkilendirilmesi

Kâmil Miras'ın yaşadığı dönemin güncel hadiseleri ile bazı âyetler arasında ilişkiler kurduğu görülür. Örneğin Miras, "وَالَّذِينَ اِذَآ اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ" (eş-Şûrâ 42/39) âyetindeki "bağy"i içeriden ve dışarıdan toplumun hukukuna yönelik saldırılar olarak yorumlamaktadır. Ona göre bu âyet, bu tür saldırı durumunda alınacak tedbirin millî birlik ve dayanışma olduğunu, mü'minlerin hemen kendi aralarında bir yardımlaşma tesis ederek zalimden öç almalarını öğütlemektedir. Bundan dolayı böyle bir musibet esnasında mü'minlerin şeref ve itibarlarını muhafaza edebilmelerinin yolu bu âyetin öğrettiği üzere milletin birbirine kenetlenmesi ve yardımlaşması, "milletin her çareyi, her kudreti kendisinde

[124] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/429-430.

[125] Buhârî, "Cihâd", 43.

[126] Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995), 13/371 (No. 17363).

[127] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/451.

arayıp bulmasıdır."[128] Miras, asr-ı saâdetten on dört asır sonra bu milletin yaşadığı Kurtuluş Savaşı mücadelesini de bu âyetin bir misali olarak takdim eder. Çünkü ona göre bu dönemde mütecavizlere (Batı'ya) karşı millî varlık ve birlikleri ile bağımsızlıklarını savunmak yerine zilletle müstevlilere teslim eden milletler fecî akıbetlere düçar olmuşlardır. Halbuki bu milletler Kur'ân'ın talim ettiği gibi millî birlik ve dayanışma içinde düşmana karşı cephe alsalardı hiç de böyle zelil bir vaziyete düşmezlerdi. Kurtuluş savaşında gösterilen Millî Mücadele, Miras'a göre işte böyle millî birlik ve dayanışma içinde yürütülmüş, bütün cihanın hesap ve tahminlerini altüst eden muazzam bir zafer elde edilmiştir.[129]

8. Millî Duygu ve Düşüncelerin Âyetin Tefsirine Etkisi

Tecrîd-i Sarîh'in tercüme ve şerhinde Kâmil Miras'ın millî duygu ve düşüncelerinin etkisi hissedilir. Miras gerek tarihî gerekse güncel hadiseler bağlamında Türk milletini öven ifadeler kullanır. Söz gelimi Türklerin misafirperverliğine, dürüstlüğüne, kahramanlığına, i'lâ-yı kelimetullâh için verdikleri mücadeleye ve İslâmî ilimler için yaptıkları hizmetlere dikkat çeker.[130] Âlimlerin bazılarının Türklüğünü özellikle vurgular.[131]

Bazı âyetlerin anlaşılması noktasında da Miras'ın bu millî duygularının etkili olduğu söylenebilir. Kehf sûresinin 83-98. âyetlerinde Allah'ın kendisine güç, kudret, ilim ve hikmet gibi imkanlar verdiği[132] Zülkarneyn'in değişik coğrafyalara üç sefer düzenlediğinden bahsedilir. Üçüncü seferinde Ye'cûc ve Me'cûc diye isimlendirilen toplulukların saldırısı altında bulunan bir kavimle karşılaştığı, onların talebi üzerine demir ve bakırdan beraberce bir sed yaptıkları ifade edilir. Kâmil Miras bu üçüncü seferin güneyden kuzeye doğru

[128] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/150-151.

[129] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/151-152.

[130] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/152-153, 163, 177, 509, 8/127.

[131] Örneğin bk. Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 6/162-163, 8/79, 127. Ayrıca bk. İsmail Yurdakök, "Kâmil Miras: Cumhuriyetin Duasını Yapan Adam", 13-14. (https://www.academia.edu/3635985/Kamil_Miras_Cumhuriyetin_Duasini_Yapan_Adam), [erişim tarihi: 08.07.2020]

[132] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/371-372; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 21/166.

olduğunu belirtmiştir. Ona göre Zülkarneyn'in burada karşılaştığı kavim Türk ırkıdır. Miras, bu yorumunu Dahhâk (öl. 105/723), Katâde (öl. 117/735) ve Süddî'ye (öl. 127/745) dayandırmıştır. Miras, Zürkarneyn'in mimârî talimi sayesinde Türklerin demir ve bakırdan büyük bir set yapmayı başardıklarını belirterek Türkler arasında demir, çelik ve bakıra dayalı zanaatların gelişmiş olmasını da buna bağlamaktadır. Diğer taraftan ona göre bu durum Türklerin kendilerini siper ederek Ye'cûc ve Me'cûc adlı vahşi kavimlerin zulmünden dünyayı kurtardıkları anlamına gelmektedir. "هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي" (el-Kehf 18/98) âyeti ile de Türklerin bu tarihî hizmetleri beşeriyet için ilâhî bir rahmet olmakla nitelenmiştir.[133] Ancak Miras'ın Dahhâk, Katâde ve Süddî'ye nispet ettiği bu görüşleri kaynaklarda bulamadığımızı belirtmek isteriz. Aksine kaynaklarda bu üç müfessirin Ye'cûc ve Me'cûc'un Türk neslinden olduğuna dair görüşleri nakledilmektedir.[134] Kanaatimizce bu bilgiler tefsirlerde sûrenin Zülkarneyn'in yardım ettiği kavimden bahseden 93. âyeti ile Ye'cûc ve Me'cûc'dan bahseden 94. âyetin ardından zikredildiği için Miras tarafından yanlış anlaşılmıştır. Bununla birlikte Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*'ında Miras'ın görüşünü destekleyebilecek bir bilgi bulunur. Vehb b. Münebbih (öl. 114/732) kanalıyla nakledilen uzun bir rivayette Zülkarneyn'in ulaştığı bu bölgenin Türk bölgesi olduğu ifade edilmektedir.[135] Bu bilgi diğer bazı tefsirlerde de tekrar edilmiştir.[136] Zemahşerî (öl. 538/1144) ve Nesefî (öl. 710/1310) ise bu bilgiyi naklettikten sonra bu kavimin Türk olduğunu açıkça ifade etmişlerdir.[137]

[133] Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, 7/80.

[134] Bk. Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît* (Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430), 14/143; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1411), 5/202; Ebü'l-Ferec Celâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî el-Kuraşî el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut-Dımeşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984), 5/191; Ebussuûd b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5/244.

[135] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/394, 396.

[136] Bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr,* 5/189; Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd & Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 6/153; Şemseddîn Ahmed b. Süleymân b. Kemâl Paşa, *Tefsîru İbn Kemâl Paşa*, thk. Mâhir Edîb Habbûş (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1439/2018), 6/321.

[137] Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâikı't-tenzîl ve uyûnu'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd & Ali Muhammed Muavvaz (Riyad:

Dolayısıyla Miras'ın bu hususstaki tercihini kaynaklara dayandırmak mümkündür.

Sonuç

Kâmil Miras'ın müstakil bir meâl ve tefsiri olmamakla birlikte bu alanda güçlü bir alt yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* adlı eser bunun açık izlerini barındırmaktadır. Miras, *Tecrîd-i Sarîh*'teki hadislerde yer alan âyetlerin tercüme ve şerhi esnasında bilinçli bir meâl ve tefsir faaliyeti takip etmiştir. Miras'ın bu yönünün ortaya çıkarılmasına mâtuf bu çalışmada öncelikle onun literal çeviriden ziyade "tefsirî meâl" tekniğini kullandığı söylenebilir. Miras maksadı daha iyi yansıtması için meâle bazı açıklayıcı ilaveler yapmış çoğunlukla da bunu parantez içinde göstermiştir. Kur'ân'ın tercümelerinin sınırlı yönlerinden biri mütercimlerin âyetin anlamıyla ilgili farklı ihtimal ve görüşler arasından tercihte bulunmak durumunda kalmalarıdır. Miras ise özellikle dipnotlarda yaptığı açıklamalarla bu tercihlerinden ve dayandığı kaynak ve delillerden okuru haberdar etmiştir. Miras'ın kaynak dildeki hazifleri, müphem ifadeleri, gizli özneleri ve deyimsel ifadeleri gözeterek çeviri yaptığı, yani manayı önceledeği görülmektedir. Miras'ın Âyetü'l-Kürsî tercümesi, Kur'ân'ın nazmen tercümesine yönelik dikkatli bir deneme olarak kabul edilebilir. Miras yer yer de olsa tercümelerine mezhebî (Hanefî) âidiyetini yansıtmış, kıraat farklılıklarına göre âyetin farklı çevrilebileceğini okura göstermiştir. Miras'ın meâllerinde en dikkat çeken hususlardan biri ise âyetlerin metin içi bağlamına özen gösterilmiş olmasıdır.

Miras, yüksek ilmi gücü ile hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde görüşlerine itibar edilmiş bir âlimdir. Tefsir ilminin mahiyetine dair görüşleri bakımından Miras'ın İslamî ilim geleneğine bağlı olduğu, geçmiş müktesebattan yararlandığı anlaşılmaktadır. Miras'ın *Tecrîd-i Sarîh*'te geçen âyetleri "izah" başlıkları altında tefsir ederken birtakım tefsir ilkelerini gözettiği söylenebilir. Miras, âyetlerin siyak-sibak bağlamı ve Kur'ân'ın bütünü içindeki anlamını

Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998), 3/613; Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 2/319.

dikkate almıştır. Bir âyetle ilgili Resûlullâh'ın bir açıklaması olmuşsa bu tefsiri tercih etmiştir. Onun en çok müracaat ettiği rivayet kaynağı sebeb-i nüzûllerdir. Nüzûl sebeplerinin âyetlerin iyi anlaşılması için önemli olduğunu özellikle belirtmiştir. Tercüme ettiği hadislere bağlı olarak pek çok kez âyetlerden fıkhî hükümlerin istinbâtını yapmış, bunları başlıklar altında sıralamıştır. Âyetleri lügavî özellikleri ve edebî sanatlar açısından da tahlil etmiştir. Miras'ın tefsirlerindeki en orijinal taraflardan biri güncel meselelerle âyetlerin ilişkilendirilmiş olmasıdır. Millî duyguları güçlü olan Miras'ın bilhassa cihadla ilgili âyetlerin yorumlarında büyük bir mücadeleden (Kurtuluş savaşı) yeni çıkmışlığın etkisi hissedilmektedir. Ayrıca bu çalışma göstermiştir ki hadis şerhleri gibi tefsir eserleri dışındaki literatürde de ciddi boyutta tefsir birikimi bulunabilmektedir. Hadis-tefsir ilişkisinin takip edilmesi açısından da bu eserlerin incelenmesi faydalı olacaktır.

Son olarak Miras'ın özellikle *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*'nde yer verdiği Kur'ân'ın dörtte biri miktarına varan âyet meâllerinin eleştiri ve tahlil olarak yeni çalışmaları hak ettiğini ve müstakil bir çalışma içinde de cem edilmeyi beklediğini burada belirtmek isteriz.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.

Akseki, Ahmed Hamdi. "Türkçe Kur'ân Nâmındaki Kitâbın Sâhibi Cemîl Saîd Bey'e". *Sebîlür'r-Reşâd*, 24/624 (6 Teşrîn-i Sânî 1340), 403-406.

Albayrak, Hâlis. *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tesiri*. İstanbul: Şule Yayınları, 1998.

Altuntaş, Halil. *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Aydar, Hidayet. *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık, 1996.

Babanzâde, Ahmed Naim & Miras, Kâmil. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Meâlimü't-tenzîl*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1411.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Nşr. Mustafa Dîb el-Buğa. Dımeşk: Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 1413/1993.

Bulut, Mehmet. *I. ve II. Dönem TBMM'de Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Dini Yayın Konularında Yapılan Müzakereler Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991.

Cündioğlu, Dücane. *Bir Kur'an Şâiri Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*. İstanbul: Birun Kültür ve Sanat Yayıncılık, 2000.

Cündioğlu, Dücane. *Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbadet I*. İstanbul: Kitabevi, 1999.

Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Hâşiye ale'l-Keşşâf*. İstanbul Süleymaniye Ktp., Carullah, 207.

Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. Haz. M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2005.

Çinar, Hüseyin. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi Üzerine İnceleme*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Doğru, Erdinç & İşler, Emrullah. "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi". *Eskiyeni* 27 (2013), 79-102.

Durmuş, Zülfikar. "Muhammed Hamîdullah'ın *Aziz Kur'an* Adlı Meâli Üzerine Tetkikler". *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 2/69-86.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muhît*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd & Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.

Ebussuûd b. Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ersoy, Mehmed Âkif. *Kur'an Meali*. Haz. Recep Şentürk & Âsım Cüneyd Köksal. İstanbul: Mahya Yayınları, 2012.

Ertan, Veli. "Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Mütercimi Prof. Kâmil Miras". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 10/106-107 (1971), 122-125.

Eşref Edip. "Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi". *Sebîlür'r-Reşâd* 23/596 (10 Nisan 1340), 377-378.

Eşref Edip. "Merhum Kâmil Miras". *Sebîlü'r-Reşâd* 10/244 (1957), 291-292.

Eşref Edip. "Yeni Kur'ân Tercümesi". *Sebîlür'r-Reşâd* 24/617 (18 Eylül 1340), 289-290.

Fahreddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *et-Tefsîru'l-kebîr: Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

İbn Kemâl Paşa, Şemseddîn Ahmed b. Süleymân. *Tefsîru İbn Kemâl Paşa*. Thk. Mâhir Edîb Habbûş. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1439/2018.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl ed-Dımeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Celâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Kuraşî el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut-Dımeşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984.

İltaş, Davut. *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Kaçar, Halil İbrahim. "Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslubu) Açısından Değerlendirilmesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006/1), 169-189.

Kâfiyeci, Muhyiddin Ebû Abdillah Muhammed b. Süleymân. *Kitâbü't-teysîr fî kavâidi ilmi't-tefsîr*. Thk. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Kahraman, Ferruh. *Ulûmu'l-Kur'ân Özelinde Tefsîrde İhtilâflar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

Karaman, Hayrettin - Çağrıcı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yayınları, 2017.

Karslı, İbrahim Hilmi. "Çeviri Kuramları Açısından M. Hamdi Yazır'ın Çeviri Yöntemi". *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 2/41-68.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. Haz. Özek, Ali - Karaman, Hayreddin - Dönmez, İbrahim Kâfi - Çağrıcı, Mustafa - Gümüş, Sadrettin - Turgut, Ali. Ankara: TDV, 2000.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî v.dğr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.

Maden, Şükrü. "Sadreddinzâde Şirvânî'ye Göre Bir İlim Olarak Tefsir ve Değeri". *Osmanlı'da İlm-i Tefsir*. Ed. M. Taha Boyalık & Harun Abacı. İstanbul, İsar Yayınları, 2019.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Boynukalın vd., mürâcaa: Bekir Topaloğlu. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005-2007.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Nşr. es-Seyyid Abdülmaksûd b. Abdirrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Miras, Kâmil. "Cem'-i Kur'ân", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/528-529 (1341), 60-61.

Miras, Kâmil. "Cem'-i Kur'ân 2", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/532-533 (1341), 93-95.

Miras, Kâmil. "Cem'-i Kur'ân 3", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/534-535 (1341), 107-109.

Miras, Kâmil. "Cem'-i Kur'ân 4", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/536-537 (1341), 124-125.

Miras, Kâmil. "Cem'-i Kur'ân 5", *Sebîlü'r-Reşâd* 21/538-539 (1341), 146-147.

Miras, Kâmil. "Kur'an Tercümesi Hakkında: Din, Dil, Millet, Milliyet Mefhumları ve İçtimaî Faaliyetlerimizde Tezahürleri". *Sebîlü'r-Reşâd* 2/42 (1949), 259-260.

Miras, Kâmil. "Kur'an Tercümesi Hakkında: Tarihî Hatıralar İlmî Hakikatler". *Sebîlü'r-Reşâd* 2/38 (1949), 194-196, 208.

Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Thk. Abdurrahmân Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423/2002.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh.* b.y: ts.

Nahcuvânî, Nimetullâh b. Mahmûd. *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye*. İstanbul: Matbaatü Osmaniyye, 1326.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.

Öztürk, Mustafa. *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Meal ve Tefsirin Serencamı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Pak, Zekeriya. "Meâllerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlam ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler". *Kur'an Mealleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, 2/439-456.

Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrul-mesûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. Thk. Ahmed Muhammed Harrâd. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1406/1986.

Şirvânî, Sadreddinzâde Mehmed Emîn. *Ta'lîkât ale'l-Beyzâvî*. Murad Molla Ktp., nr. 232.

Şirvânî, Sadreddinzâde Mehmed Emîn. *el-Fevâidü'l-hâkâniyye*. Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyin, nr. 321.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi. Devre II, Altmış Birinci İctima, 21.02.1925 Cumartesi, İkinci Celse, 14/210-227. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c014/tbmm02014061.pdf (erişim 5 Ağustos 2020).

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî. Kahire: Hecr, 1422/2001.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî. *Ahkâmu'l-Kur'âni'l-kerîm*. Thk. Sadeddin Önal. İstanbul: İSAM Yayınları, 1416/1995.

Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer. *Hâşiye ale'l-Keşşâf*. İstanbul Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim, 166.

Tehânevî, Muhammed Ali. *Mevsûatü keşşâfi ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*. Thk. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1398/1978.

Türk, Recep. *Kâmil Miras'ın Hayatı, Eserleri ve Hadisçiliği*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali. *et-Tefsîru'l-basît*. Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430.

Yazıcı, Nesimi. "Miras, Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Yazıcı, Nesimi. *Kâmil Miras'ın Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Yıldız, Alim. "Prof. Dr. Nusret Çam'ın 'Şiir Diliyle Kur'an-ı Kerim Meâli' Münasebetiyle Kur'an'ın Şiirle Meâli Üzerine". *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Yurdakök, İsmail. "Kâmil Miras: Cumhuriyetin Duasını Yapan Adam". Erişim 08.07.2020. https://www.academia.edu/3635985/Kamil_Miras_Cumhuriyetin_Duasini_Yapan_Adam.

Zemahşerî, Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâikı't-tenzîl ve uyûnu'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl.* Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd & Ali Muhammed Muavvaz. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998.

Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.